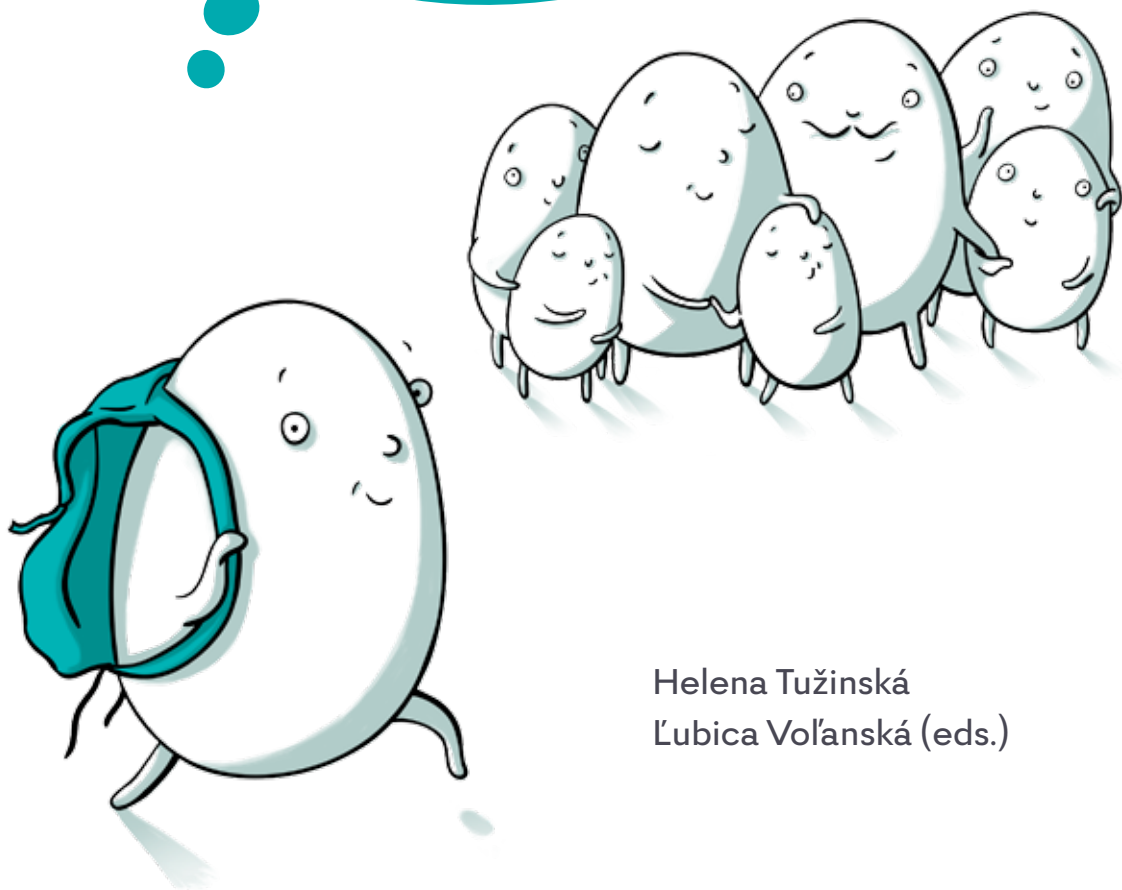
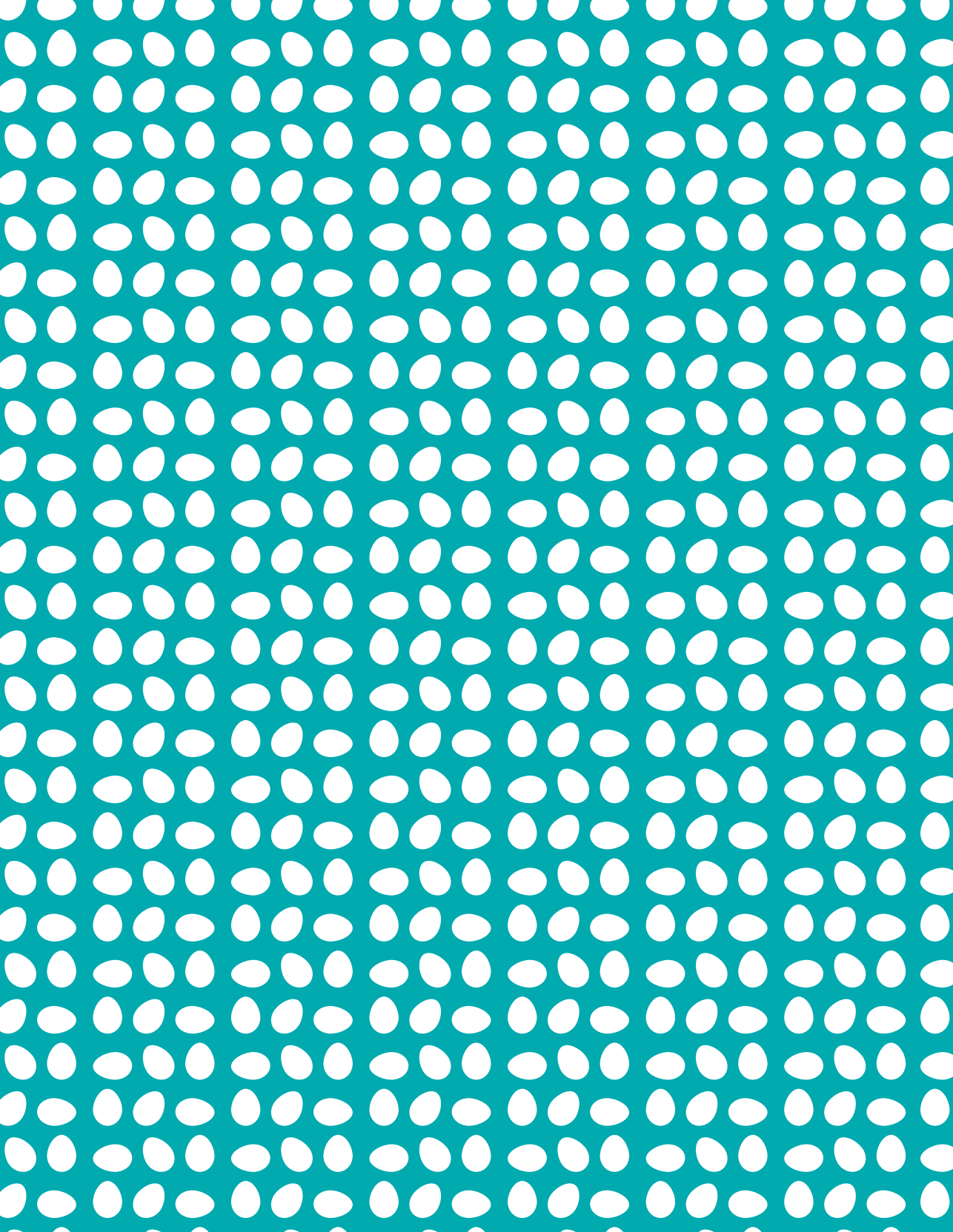

In_akosti slovenské. Z rozprávání cudzincov

Helena Tužinská
Ľubica Voľanská (eds.)

In_akosti slovenské.
Z rozprávání cudzincov

CVEK
centrum pre výskum
etnicity a kultúry

 NADÁCIA
OTVORENEJ
SPOLOČNOSTI

IN_AKOSTI SLOVENSKE. Z ROZPRÁVANÍ CUDZINCOV

Autorky

Elena G. Kriglerová
Miroslava Hlinčíková
Alena Chudžíková
Jana Kadlečíková
Helena Tužinská
Ľubica Voľanská

Editorky

Helena Tužinská
Ľubica Voľanská

Producentka

Mirka Molnár Lachká

2016

**IN_AKOSTI SLOVENSKÉ.
Z ROZPRÁVANÍ CUDZINCOV**

Autorky

Elena G. Kriglerová – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Miroslava Hlinčíková – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave
Alena Chudžíková – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Jana Kadlečíková – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Helena Tužinská – Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Ľubica Voľanská – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Editorky

Helena Tužinská
Ľubica Voľanská

Producentka

Mirka Molnár Ľachká

Vydalo

Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Klariská 14, 811 03 Bratislava,
www.cvek.sk

Recenzovali: Júlia Vrábľová a Michaela Mošaťová zo Studia Academica Slovaca Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

Jazyková korektúra: Júlia Vrábľová

Obálka a grafická úprava: Lívia Lörinčová

Ilustrácie: Adela Režná

Produkcia: ZEPHIROS, a.s.

Náklad: 500 ks

Vydanie: prvé

Vychádza v slovenskej, arabskej, anglickej a ruskej verzii

Publikácia vychádza ako súčasť projektu *Interkultúrny sprievodca životom na Slovensku, ktorý je financovaný z Výzvy k ľudskosti, ktorej správcom je Nadácia otvorenej spoločnosti - Open Society Foundation.*

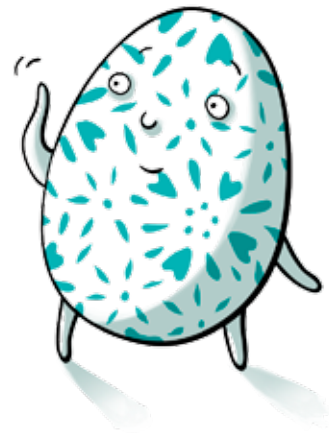
© Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nemôže byť reprodukováná, uložená vo vyhľadávacom systéme alebo rozširovaná žiadnym spôsobom a v žiadnej forme bez predchádzajúceho súhlasu vydavateľa.
ISBN 978-80-972069-5-6

Venujeme všetkým cudzinkám a cudzincom, ktorých sme spoznali a ešte spoznáme.

OBSAH

Predhovor	9
Úvod (Helena Tužinská a Ľubica Voľanská)	13
O dôvere a pozeraní (Elena G. Kriglerová a Alena Chudžíková)	17
O vnímaní priestoru (Miroslava Hlinčíková)	21
O vnímaní času (Miroslava Hlinčíková)	26
O predpisoch (Helena Tužinská)	30
O komunikácii (Helena Tužinská)	34
O pracovaní a šetrení (Jana Kadlečíková)	38
O rodinách a súkromí (Ľubica Voľanská)	43
O kamošení (Ľubica Voľanská)	47
O navštevovaní (Alena Chudžíková)	51
O ohľaduplnosti (Helena Tužinská)	54
O klapkách (Helena Tužinská)	57

Bedeker od cudzincov pre cudzincov

Podnetom k projektu *Interkultúrny sprievodca životom na Slovensku* boli neustále sa opakujúce otázky týkajúce sa každodenného života na Slovensku, ktoré počas našej práce dostávame od prichádzajúcich cudzincov. Množstvo z nich nás na začiatku prekvapilo, na niektoré dodnes nepoznáme odpoveď a najmä je zrejmé, že na mnohé otázky jednoznačné odpovede neexistujú.

Našou predstavou bola knižka, ktorá vyzerá inak ako bežný bedeker o krajine. Preto v nej nehľadajte údaje o rozlohe krajiny, počte obyvateľov alebo presné inštrukcie, čo sa smie a nesmie. Naš sprievodca (in) akosťami či zvláštnosťami na Slovensku, ako ich vnímajú ľudia zvonka, si kladie za cieľ umožniť novopríchodzím aj starousadlíkom pozrieť sa na bežné situácie ďalekohľadom aj lupou a so štipkou korenia aj soli ochutnať, čo spolu varíme.

Ingrediencie do projektu pridávali členky tímu, ktoré prešli rôznymi kurzami varenia: etnologičky, producentka, sociálna psychologička a sociologičky, preto majú jednotlivé kapitoly osobitú chuť.

Dôvodov, pre ktoré sme sa rozhodli nazvať tento text *In_akosti slovenské*, bolo viacero. Akosť, ktorou pomenúvame vlastnosť či kvalitu, a iný, znamenajúci rozdielny od toho, čo vnímame ako normálne a samozrejmé. V čase, keď sa ľudia rozprávajú o tom, ako cudzinci predstavujú pre Slovensko hrozbu potretia jeho vlastnej identity, si kladieme otázku, čo všetko túto identitu tvorí. Čo je to, čo považujeme za naše, slovenské, čo nám chýba, keď sme v zahraničí, alebo na čo zafrlme, keď sme doma?

Ďakujeme viac ako päťdesiatim cudzincom a cudzinkám, ktorých sme sa pýtali na ich vnímanie života na Slovensku, za to, že nám nastavili zrkadlo. Píšeme tak o sebe očami iných. Týmto pohľadom sme sa cez zdanlivo banálne príhody, ktoré zažili, nechali viesť k pochopeniu našej (in)akosti s nadhľadom, v lepšom prípade aj s humorom. Naším príspevom bola snaha nasvietiť zážitky a skúsenosti cudzincov tak, aby tieň nebol len na jednej strane.

Rozloženie kapitol malo pôvodne kopírovať scenár, podľa ktorého sme viedli rozhovory. Pýtali sme sa na vnímanie Slovenska všetkými zmyslami, na ľudí, ich komunikáciu, ako chápu čas a priestor, pohyb a presuny, možnosti vzdelávania, priebeh návštev a očakávania v jedle, rodové roly, emócie, ale aj trapasy a vtipy. Naši partneri a partnerky pri rozhovoroch opisovali svoje prekvapenia i čo si cenia, a dávali odporúčania.

Jedenásť kapitol tak predstavuje oblasti, v ktorých sa prejavujú na Slovensku prevažujúce tendencie riešiť určité situácie istým spôsobom. Uvedomujeme si, že náš text je predovšetkým ukotvený v materiáli a existuje množstvo rozdielov vo vnímaní rôznych javov podľa charakteru a zázemia jednotlivých osôb, ktoré nám svoje príbehy rozprávali. Existujú rozdiely medzi situáciou v mestách a na vidieku, medzi pohľadom mužov a žien aj na mužov a ženy, medzi členmi rôznych generácií aj na rôzne generácie a pod. Zároveň si uvedomujeme, že aj pravidlá fungovania a kultúra v konkrétnych inštitúciách a organizáciách zohrávajú dôležitú úlohu pri rozprávaní o živote na Slovensku. Navyše sa cudzinky a cudzinci nachádzajú v špecifickej situácii zotrávania a života v inej krajine, ktorá ovplyvňuje ich vnímanie okolia.

Projekt nás mnoho naučil i o nás samotných, ako aj o tom, že cudzinci môžu tie stereotypy, ktoré Slováci o sebe majú, vnímať a vysvetľovať inak, niekedy dokonca s väčším porozumením.

Nosným motívom sprevádzajúcim celou knižkou sa stalo vajce na vandrovke. Hovorí o mnohotvárnosti tohto symbolu v kontexte, aký sme zvolili – môže byť na mäkko i na tvrdo (v súvislosti s vnímaním a rešpektovaním pravidiel), treba silnejšie natuknúť jeho škrupinu, aby sme sa dostali k žĺtku (a stali sa tak priateľmi či rodinou). Vajce v sebe skrýva

veľký potenciál, o ktorom hovoríme v každej kapitole. Aj to, čo sa Slovákom a Slovenkám môže zdať samozrejme a každodenné, je dôležité. Ako hovorí slovenské príslovie – „Furman aj jedným vajcom náklad preťaží“.

Elena G. Kriglerová, Miroslava Hlinčíková, Alena Chudžíková, Jana Kadlečíková, Mirka Molnár Lachká, Helena Tužinská a Ľubica Voľanská

Úvod

Najčastejšie z úst Slovákov vraj vychádza *Hej, hej...* ako pritakanie, *dobre, dobre...* ako rozpačitý súhlas a *neviem...* ako vyjadrenie nerozhodnosti. Aj to, aj to môže zároveň znamenať ani to, ani to. Cudzinci vnímajú tieto slová ako vyjadrenie postoja, že ono to vždy nejako dopadne. Podľa nich pritakávame, lebo sa nám nežiada riešiť veci okamžite a dôsledne a snažíme sa vyhovieť všetkým a tak udržať vo svojom okolí harmóniu.

Vysvetlenie by mohlo súvisieť s polohou Slovenska a historickými skúsenosťami, ktoré spôsobili, že sa na jeho území miešali rôzne kultúrne tradície i obyvateľstvo. Preto každý, kto sa považuje za Slováka či Slovenku, vo svojom rodokmeni pravdepodobne nájde nejakého cudzinca, ktorý na tomto území žil alebo ním prechádzal zo severu na juh, z juhu na sever, z východu na západ a zo západu na východ.

Ludia v bežnom živote používajú slová Západ a Východ bez toho, aby sa zamysleli nad skutočnosťou, že obe slová nie sú len geografickými pojmami. Ich význam súvisí s krajinou, z ktorej človek pochádza. Pre obyvateľov európskej časti Ruska leží Slovensko na Západe, zatiaľ čo ako Východ označuje ázijské krajiny. Pre obyvateľov Rakúska je perspektíva súvisiaca so Slovenskom iná a na Východe pre nich leží aj Česká republika. Španieli naopak považujú za Západnú krajinu Francúzsko.

Aj keď v texte používame pojmy Východ a Západ, uvedomujeme si, že im ľudia prikladajú rôzne významy. Spôsob, akým ich používame v našom kontexte, môže súvisieť s dlhodobou historickou skúsenosťou bytia niekde medzi, na pomedzí, na okraji čohosi.

V tejto súvislosti jestvujú základné orientačné hranice, ktoré vznikli a fungovali v minulosti. S príпустnou dávkou zjednodušenia možno povedať, že ovplyvňujú mnohé tendencie v charaktere spoločnosti a kultúry v tejto krajine a aj širšom stredoeurópskom priestore dodnes. Jednou z nich bola v staroveku severná hranica Rímskeho impéria Limes Romanus a hoci územie dnešného Slovenska nebolo súčasťou Rímskej ríše, ležalo na jej severnom okraji a ťažilo napríklad z možností, ktoré poskytovali komunikačné cesty, ako aj z výsledkov pestovania vínnej révy, ktoré sa stalo pre tento región charakteristickým.

Hranice karolínskej ríše, ktorá v istom období stredoveku predstavovala centrum vzdelanosti a kultúry v Európe, sa tiež nachádzali v bezprostrednej blízkosti územia dnešného Slovenska.

Cez východné Slovensko prebieha aj hranica rozšírenia východného a západného kresťanstva, ktorá ovplyvňuje priebeh roka a výročné zvyky, ako aj obrady sprevádzajúce život človeka od narodenia po smrť.

Ďalšou hranicou, s ktorou sa spája skúsenosť s príchodom cudzincov – hostí z územia dnešného Nemecka, je hranica rozšírenia tzv. nemeckej kolonizácie. Hostia na územie dnešného Slovenska doniesli nové znalosti a zručnosti spojené s poľnohospodárstvom, ťažbou nerastov a vzácnych kovov. Riadili sa vlastným právnym systémom a samospráva ich miest prispela k uvedomovaniu si zodpovednosti za vlastné konanie.

Osídlenie horských oblastí Slovenska súviselo s ďalšou migračnou vlnou, ktorá tentoraz štartovala v juhovýchodnej Európe. Doosídľovaním územia na základe valašského práva sa rozšíril pastiersky spôsob života spojený so symbolmi slobody i s povestným ovčím syrom – bryndzou, ktoré sa stali nosnou témou pri tvorbe obrazu Slovenska.

S obdobím raného novoveku sa spája aj tzv. Hajnalova línia, ktorej časť leží na pomedzí Českej republiky a Slovenska. Táto línia rozdeľuje územie celej Európy na dva veľké regióny s rozličnou štruktúrou rodiny a príbuzenstva.

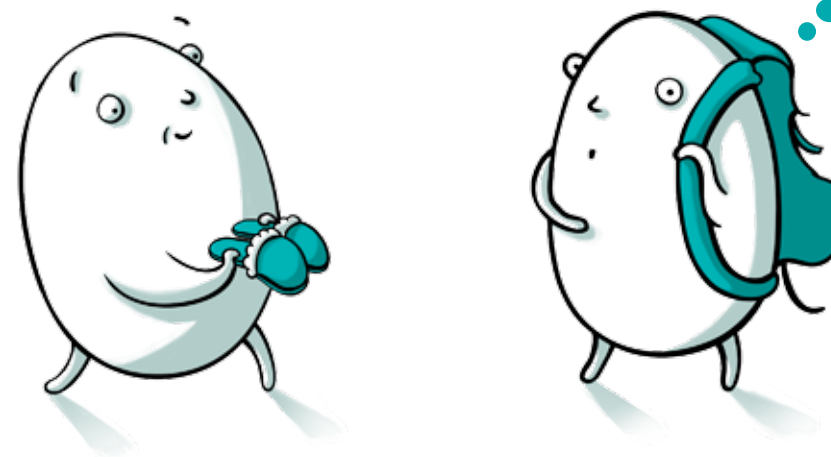
Nesmieme zabudnúť ani na prenikanie rôznych ideí a prvkov podliehajúcich kultúrnemu transferu, ktoré majú vplyv na fungovanie súčasnej spoločnosti, ako napríklad myšlienok osvietenstva a nacionalizmu. Pre identitu a každodenný život obyvateľov Slovenska sú formotvornými aj zásadné udalosti 20. storočia, počnúc skúsenosťou s demokraciou,

vyhladzovaním, normalizáciou a praktikami spojenými s komunisticko-socialistickou ideológiou či ideou zjednotenej Európy.

Tým, že je územie Slovenska na okraji Východu aj Západu, kľúčové myšlienky sem v minulosti prichádzali oneskorene, aj deformované, v čase úpadku – tak sa prijímali s akýmisi rozpakmi – rezervovanosť Slovákov voči inováciám bola často spomínanou témou i v rozprávaniach cudzincov.

Známy historik Ľubomír Lipták sa v súvislosti s ekonomickou situáciou v rámci Európy vyjadril nasledovne: „...Slovensko tvorilo akési prechodné územie: výrazne zaostávalo za vyvinutými krajinami západnej a strednej Európy, avšak nepatrilo ani zďaleka medzi najzaostalejšie európske oblasti. Zatiaľ čo české kraje boli akými najvýchodnejším predpolím západnej kapitalistickej industriálnej civilizácie, ale stáli o stupienok nižšie za jej špičkou, Slovensko tvorí zasa akoby západnú vysunutú stráž tej chudobnejšej polovice Európy, pričom na stupienku industriálnej súťaže je o máličko vyššie.“ Ak by sme do úvahy vzali i iné ukazovatele, v súvislosti s vyššie spomenutými štrukturálnymi hranicami na Slovensku sami seba vidíme skôr tak, že ležíme na východe Západu a nie na západe Východu. Podľa Ľubomíra Liptáka sme „národ typicky olympijský – zúčastňujeme sa. Škoda, že aj nevíťazíme, iba výnimočne, ale i na účasť sa musia splniť akési limity. Na to, chvalabohu, máme, takže aj šancu na medaily. Je to výzva.“

Výzva, ktorá pobáda k sebaobjavovaniu, sa tiahne aj textom, ktorý držíte v ruke. Spomenuté hranice rôznych kultúr, ktoré nás formovali a formujú, sú dedičstvom. Prítomnosť a každodennosť, ktorú s cudzincami spolutvoríme, môžeme vnímať aj cez slovenské príslovie „Vajcom skalu neroztrepeš“, v zmysle, že niektoré veci sú jednoducho tak. Ak je však našim cieľom spomenutý potenciál rozvinúť, riešením pravdepodobne nebude spôsob vajce roztrepať, ale vysedieť ho.

„Dôveruj, ale preveruj“ je jedno z najznámejších slovenských prísloví. Už toto príslovie v sebe obsahuje istý prvok ostražitosti, ktorý si na Slovensku všimli aj cudzinci, ktorí tu žijú. Prílišná dôverčivosť sa považuje až za istú naivitu, ako hovorí Jules z Kanady, ľudia ma upozorňujú na to, že tu všade okolo nás sú klamári, že všade nemôžeš veriť, čo ti bežne človek hovorí, rozpráva... Upozorňujú na to, že never všetkému... Ľudia na Slovensku, si myslím, že chcú preukázať, či sú múdri s tým, že sú cynici... To aj záleží, či so známym alebo s priateľom, alebo s iným ako s cudzím človekom, ale tu tá miera nedôvery je oveľa vyššia. Slováci sú opatrní vo výbere, komu budú veriť a komu nie.

Cudzinci si nedôverčivosť vysvetľujú istou uzavretosťou krajiny, ktorá pramení z jej socialistickej minulosti. Ľudia boli cvičení v ostražitosti, lebo ich mohol niekto udať za to, čo robia alebo hovoria. Mnohí spomínajú, ako im rodičia za socializmu prízvukovali, aby v škole nerozprávali to, čo počuli doma.

Zároveň sa možno stretnúť s istou konzervatívnosťou a **neochotou otvárať sa novým veciam**. Napríklad aj v takom jedle: Lien z Vietnamu

hovorí, že mnohí ľudia jedia len kurča. Síce na veľa rôznych spôsobov, ale len kurča. Jeden deň si dajú krídla, iný deň prsia, prípadne stehno, pričom vraj existuje toľko nových chutí, ktoré by bolo možné vyskúšať. Melanie z Nemecka zas vníma, že napriek množstvu rôznej zeleniny, ktorú máme na Slovensku, akoby nás zelenina otravovala, rovnako ako skúšanie jej rôznych úprav. Pripravuje sa často na ten istý spôsob.

Nedôvera k cudzincom zas môže vyplývať z toho, že s nimi Slováci nemajú dosť skúseností. Za posledných 70 rokov na Slovensko veľa cudzincov neprichádzalo, pretože počas socializmu boli hranice uzavreté. Začalo sa to meniť až nedávno. V susednej Viedni vidíte rôznorodých ľudí, ktorí pochádzajú zo všetkých možných krajín a rozprávajú desiatkami jazykov. **Na Slovensku ešte stále nie je bežné stretnúť ľudí, ktorí sú viditeľne odlišní**, hovoria rôznymi jazykmi alebo sa obliekajú inak, ako je zvykom. Čas však diverzite praje. Vo väčších mestách sa to už začína výrazne meniť, na dedinách alebo v menších mestách je skúsenosť s cudzincami stále veľmi malá.

S tým môže súvisieť aj odmietanie utečencov. Viacerí cudzinci boli až zaskočení, aká striktná a odmietavá reakcia na utečeneckú situáciu nastala na Slovensku. Gabriela z Mexika to popisuje veľmi presne: Slováci majú pocit, že majú svoj spôsob života, a nechcú ho meniť. Je vidno, že nemajú s cudzincami skúsenosť.

A keďže ľudia na Slovensku si na cudzincov ešte len zvykajú, môže sa vám často zdať, že si vás okato obzerajú, najmä tí starší, ktorí vo svojom živote pravdepodobne ešte žiadneho cudzinca nestretli. Niektorým cudzincom môže byť obzeranie nepríjemné: Všimneš si, že ľudia na teba dosť pozerajú. Bol som skoro ako celebrita (Adewale, Nigéria). V mestách, v ktorých žijú rôzne národnosti, okrem slovenskej napríklad Maďari alebo Rómovia, sa cudzinci cítili niekedy pohodlnejšie. Ďalší „iný“ sa tam totiž ľahšie stratí a nepúta takú pozornosť.

Za obzeraním nemusia byť zlé úmysly. Ľudia sú zvedaví. Väčšinou sa však pozerajú len z diaľky, akoby spoza sklenenej prepážky, aby si udržali podľa nich bezpečnú vzdialenosť od niekoho, koho nepoznajú. Inak

sa tvária, že tam nie sú. Napríklad na zastávkach autobusov majú ľudia na ušiach slúchadlá, a ak práve nepozerajú na vás, pozerajú do mobilov. Môžeme to hodnotiť ako novodobý jav, ale cudzinci potom často majú pocit, že sa nemajú komu prihovoriť, ak sa napríklad potrebujú opýtať na cestu. Len zriedka môžu nadviazať na úsmev, lebo ten sa spontánne na tvárach ľudí v uliciach vyskytuje málo a cudzincom to chýba.

Nedôvera je však veľmi často len zamaskovaná hanblivosť. Ľudia na Slovensku sa javia cudzincom ako tichší, utiahnutejší, menej ochotní vstupovať do ľahkej konverzácie (small talk). Komunikatívnejších cudzincov to prekvapí, no sú aj takí, ktorí si v prostredí nezájmu radi odýchnu od kontroly vlastného výrazu.

Keď sa však už cudzinci niekomu prihovoria, môžu sa stretnúť s odmietavou reakciou, a to preto, že niektorí ľudia na Slovensku nie sú zvyknutí hovoriť inými jazykmi. Pri kontakte s cudzincom môžu byť v strese, že sa nebudú vedieť vyjadriť, tak sa radšej ani nesnažia. Keď na nich prehovoríte cudzou rečou, často ostanú zaskočení a hovoria si: Čože? Akou rečou to na mňa hovorí? Čo mám robiť? A kolegyňa, čo hovorí po anglicky, tu práve dnes nie je, dokelu (Brian, Írsko). Môže sa vám zdať, že doslova zamrzli. Alebo vás môžu radšej prehladnúť. Napríklad keď vás zastavia policajti a ani jeden z nich si nie je dostatočne istý svojou angličtinou, radšej vás nechajú odísť, než by sa mali trápiť s komunikáciou. Zastavujú autá a narazia na nejakého Angličana a pomyslia si: ‚Ó, bóže, dnes nie.‘ Už veľakrát ma nechali ísť, len aby sa so mnou nemuseli rozprávať. Slovenských vodičov pritom zastavovali ďalej (Brian, Írsko).

Nedôvera sa môže prejavíť aj dôsledným lipnutím na pravidlách. Množstvo byrokracie a papierov, ktoré treba všade vyplniť, je bežnou súčasťou života na Slovensku. Nemusí to nevyhnutne znamenať, že nedôverujú vám osobne. Stanovené pravidlá možno ľuďom len dávajú iluzórny pocit istoty a kontroly nad situáciou. Na Slovensku sa napríklad v obchodoch nakupuje do košíkov. Tak sa Gabriela z Mexika dostala do trápnej situácie, keď ju strážna služba upozornila, že nakladať si veci do vlastnej tašky je úplne neprípustné. Môže sa vám stať, že vás stráž-

AKO PREKONAŤ POČIATOČNÚ NEDÔVERU?

Slováci pôsobia, že sú veľmi uzavretí, v skutočnosti sú takí len spočiatku. Niekedy stačí, aby cudzinec urobil prvý krok, lebo Slováci ho pre svoju opatrnosť či nízke sebavedomie neurobia. Ocenia, keď cudzinec použije pár slov, napríklad pozdrav, v slovenčine. V tej chvíli sa ľady začnú topiť.

na služba vyzve, aby ste si zobrali košík, aj keď chcete kúpiť len mlieko a rožky a odniesť si ich v rukách.

Nie je to však také beznádejné. Získať si dôveru ľudí na Slovensku síce trvá istý čas a je potrebná trpezlivosť, ale stojí to za to. **Po prekonaní prvotnej nedôvery či ostražitosti sa zo Slovákov môžu stať ľudia, ktorí vám ochotne pomôžu, ak to potrebujete.** Tenuk z Malajzie vraví, že Slováci veľmi zriedka žiadajú o pomoc, ale radi ju poskytnú, ak o ňu požiada ten druhý. Keď sa ľady roztopia, Slováci sa veľakrát idú priam roztrhať, len aby vám pomohli, ako povedala Ada z Írska. Dojem uzavretosti sa veľmi rýchlo zmení, keď sa viac spoznáte.

Nie je to ľahké, vyžaduje to čas a snahu, ale ak uspejete, získate priateľov na celý život. V mexickej kultúre sa ľahko zoznámate a máte pocit, že máte veľa priateľov. Ale ak sa niečo stane, tak pochopíte, že až takými priateľmi nie sú. Takže na Slovensku skôr než známych získate skutočných priateľov (Gabriela, Mexiko).

Keď sa dostanete do okruhu „kamošov“, chcú o vás všetko vedieť. Ak sa doň nedostanete, ani príliš nezisťujú, či máte deti alebo z akej krajiny pochádzate. A je celkom možné, že pri tomto vyzvedaní sa vám Slováci budú pozeráť priamo do očí. Očný kontakt pri rozhovore je na Slovensku úplne bežný. Nemusí to znamenať nič iné, len to, že vás ten druhý počúva. Brian mal napríklad na začiatku pocit, že všetky ženy s ním flirtujú, lebo mu pozerajú do očí počas celého rozhovoru a neustále pokyvujú hlavou na znak súhlasu. V Írsku sa s tým nestretol. Očný kontakt sa zároveň udržiava aj pri prípitku. Ak si idete s niekým štrngnúť, očakáva sa, že sa mu budete dívať priamo do očí.

Ako cudzinci vnímajú priestor cez pohyb, cestovanie, bývanie a vzdialenosti medzi ľuďmi pri rôznych druhoch komunikácie? Na tieto otázky sme dostali rôznorodé a často i protikladné odpovede: priestor je podľa cudzincov na Slovensku dobre štruktúrovaný a plánovaný, niekedy príliš uniformný, akoby nie pre ľudí – všetko je relatívne blízko v dosahu – na budovách graffiti – prevaha tmavých farieb – veľa zelene v okolí miest.

Cudzinci na Slovensku často oceňujú čerstvý vzduch, hory a peknú krajinu. Slovensko je rôznorodá a veľmi pestrá krajina, keď prejdeš vlakom od Bratislavy cez Žilinu k Tatrám, prekvapenie, ako vizuálne vyzerá krajina (Ivan, Rusko). Na druhej strane však s verejným priestorom spájajú aj šedosť, strohosť, neupravenosť a obskúrnosť niektorých budov a priestorových ne–riešení. Tento nesúlad je výsledkom nesúrodého vývoja slovenských miest, verejného nezájmu a rýchlych premien.

V slovenských mestách a dedinách bol verejný priestor – ulice, domy a námestia – vo väčšej alebo menšej miere dotknutý socialistickým realizmom, pre ktorý bol typický betón, sivá farba a úsporné geometrické tvary. Tento obraz dopĺňajú budovy historické, ale i moderné a vy–

Na prekonanie počiatocnej nedôvery zväčša pomôže, ak si nájdete „otvárača dverí“ – niekoho, kto vám pomôže dostať sa do komunity. Dôvera sa získava vzájomnosťou.

tvárajú tak špecificky namiešaný mix. Zároveň do verejného priestoru prenikli aj veľké nákupné centrá, rušná doprava a reklamy, ktoré často narúšajú priestor pôvodne určený pre ľudí. *Vždy keď sa vrátim do Petržalky, som šokovaná, aké je to tu iné oproti mestám, ktoré poznám z Francúzska alebo Nemecka, kde máte malé uličky okolo stredovekého centra, potom kostol a postupne mesto rastie a rastie... Tu je to iné...* (Marine, Francúzsko).

Pre slovenské mestá sú typické sídliská, na ktorých žijú veľmi rôzni ľudia vzhľadom na príjem, ale i vek či počet členov domácnosti. So sídliskami sa často spája uniformovanosť a nazývajú sa aj betónovou džungľou. **Aj keď sa sídliská môžu zdať chladné a pripomínajú geto, sú zväčša celkom príjemným miestom pre život s pomerne dobrou sociálnou vybavenosťou: Tu máte škôlku, ihrisko pre deti... všetko je blízko** (Boran, Turecko).

V skutočnosti je podiel ľudí na Slovensku žijúcich v bytových domoch a v rodinných domoch (najmä na vidieku) približne rovnaký. Spôsobom života na dedine sú prekvapení najmä ľudia zo západnej Európy, ktorí majú pocit, že u nich sa vidiek viac ponáša na predmestie väčších miest: *Ak ľudia na Slovensku žijú na dedine, majú ovocné stromy, pestujú v záhrade zeleninu a majú sliepky – chcú mať svoj vidiecky spôsob života* (Tyrell, Írsko).

Viacerí cudzinci vnímajú verejné priestory najmä v zimných mesiacoch ako prázdne, bez ľudí a chýba im hlbší vzťah obyvateľov k mestu a spoločne zdieľaným priestorom, ako aj starostlivosť o ne. Aj napriek vizuálnej nesúrodosti mestského prostredia možno nájsť medzi mestami na Slovensku isté podobnosti. **Mnohí cudzinci oceňujú, že väčšina miest má časť centra uzavretú ako pešiu zónu, nedostupnú autám: tvorí ju zväčša centrálné námestie a prilahlé uličky.**

Ľudia pociťujú priestor vo veľkej miere cez pohyb a cestovanie. Cudzinci pomerne pozitívne vnímajú verejnú dopravu na Slovensku a možnosť dostať sa na rôzne miesta autobusom alebo vlakom, avšak sú oblasti, kde je pre slabé dopravné spojenie nevyhnutné auto. Cestovný poria-

dok je stanovený na presné časy odchodov a príchodov. Aj tak sa vám však môže stať, že váš vlak alebo autobus bude meškať i viac ako 30 minút. Na Slovensku súčasne fungujú rôzne systémy kúpy cestovných lístkov, takže je lepšie si kúpu lístka overiť v novinovom stánku, na stanici či u ľudí na zastávke.

Ak radšej jazdíte autom, na Slovensku sa jazdí vpravo a i počas dňa sa používajú svetlá. Štýl jazdy vodičov a vodičiek je rozmanitý – od ohľaduplnej jazdy až po drzých vodičov, ktorí sa na vás tlačia a chcú vás za každú cenu predbehnúť, treba sa preto obrniť trpezlivosťou. Najmä v mestách sú cesty v horšom stave a je potrebné dávať si pozor na diery a jamy na vozovke. Tyrell z Írska zistil, že na Slovensku vznikla už aj aplikácia, ktorá vás na diery na ceste upozorní, čo podľa neho dokonale vystihuje tento všadeprítomný problém. To isté platí i pre chodníky pre chodcov – sú často zanedbané a vo veľkej časti neprispôsobené bezbariérovému pohybu ľudí. Cyklocesty sa tiež iba začínajú rozvíjať, takže cyklochodníkov je skôr málo a najmä vo väčších mestách môžete mať problém s tesným obchádzaním áut.

Pre vnímanie priestoru je dôležitý i celkový pocit bezpečia a možnosť slobodného pohybu. Cudzinci sa vo všeobecnosti cítia na Slovensku bezpečne, pričom miera ich spokojnosti závisí aj od skúseností, ktoré majú z krajiny pôvodu. Ľudí, ktorí sú z iných krajín zvyknutí na domy bez plotov a brán, zrejme prekvapuje, že na Slovensku sú domy so záhradami oplotené. *U nás je to tak, že sú brány otvorené. Máš veľký dom, ale nemáš ploty a múry s mrežami, tu je to všetko zamrežované. Ploty z kovu. Myslím, že je to zaistenie majetku a status, to je skôr vysvetlenie, nie strach* (Melanie, Nemecko).

Viacerí cudzinci však priznávajú, že sa vyhýbajú pohybu v meste vo večerných hodinách a bez sprievodu. Viacero zlých skúseností majú po zotmení najmä ľudia, ktorí su viditeľne odlišní (napríklad na základe farby pokožky alebo náboženskej identity). Nočný pohyb v meste tak odporúčajú radšej v skupine priateľov.

A ako je to s vlastnými bublinami – neviditeľnými hranicami osobného priestoru? Tie sa môžu líšiť. Vzdialenosť, v rámci ktorej môžete prísť–

AKO CESTOVAŤ MESTSKOU DOPRAVOU?

Ak chcete použiť lokálne autobusy, je dobré mať vždy poruke drobné mince, aby ste sa vyhli zdržovaniu ostatných cestujúcich. Pokojne sa riad'te cestovným poriadkom, i keď niekedy môžete očakávať meškanie.

**POBOZKAŤ, OBJAŤ
ALEBO PODAŤ RUKU?**
Na Slovensku sa stretnete
s rôznymi spôsobmi
pozdravu. Niektorí
uprednostňujú bozk na každé
líce, iní používajú tento
pozdrav len medzi najbližšími
priateľmi a rodinou.
Najbezpečnejšie je podanie
ruky, prípadne vyčkanie na
spôsob pozdravu človeka,
s ktorým sa stretávate.

piť k človeku, aby ste nenarušili jeho komfortnú zónu a necítil sa neprijemne, je veľká či malá z hľadiska toho, na čo ste zvyknutí. Melanie z Nemecka si myslí, že na Slovensku ľudia dodržiavajú primeraný odstup. Naopak, Hectorovi z Južnej Ameriky chýba blízkosť a podľa neho si medzi sebou ľudia zachovávajú priveľký priestor. Jednou z možností zotrvania vo vlastnej bubline je čítanie knihy či uzavretie sa do komunikácie s mobilným zariadením, napríklad v mestskej doprave nikto nehovorí nahlas, zväčša vidíte introvertných ľudí so slúchadlami v ušiach, s telefónmi (Gabriela, Mexiko). Cudzincom sa Slováci v správaní na verejnosti a v širšom priestore vo všeobecnosti javia tichší.

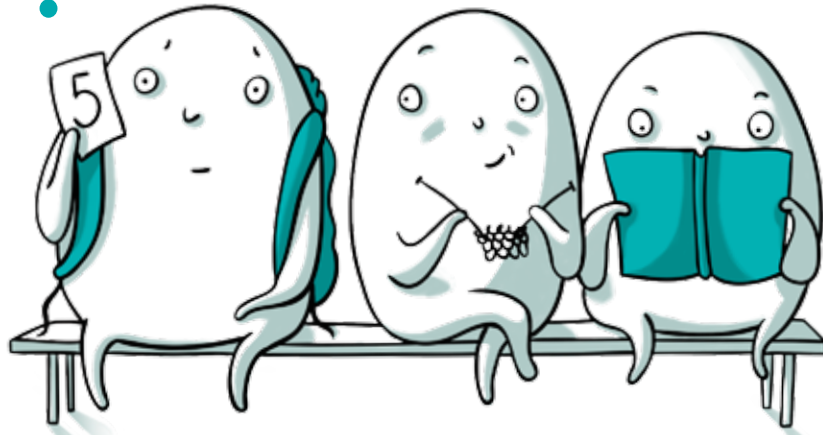
Skvelým spôsobom, ako si overiť rešpektovanie osobného priestoru, je čakanie v rade. Dodržiavanie primeraného odstupu medzi ľuďmi ocenil aj Brian z Írska: Ak stojíte v rade, zostáva medzi ľuďmi príjemný priestor. Slováci sú skvelí, pokiaľ ide o státie v rade... Ak sú tam dve vybavovacie miesta, Slováci vytvoria jeden rad, a keď sa druhé miesto uvoľní, kráčajú k nemu. Ste veľmi disciplinovaní pri čakaní v rade. Iné pravidlá ako trebárs na pošte platia pri čakaní na mestskú dopravu. Najmä vo väčších mestách sa nedodržiavajú čakacie rady pre vstup do autobusu, ale ľudia sa tlačia naraz. Predovšetkým pri preplnených autobusoch teda platí: kto skôr vstúpi, ten sa vezie.

Rôzne hranice toho, čo je pri kontakte ľudí prípustné a neprípustné, sa odzrkadľujú aj vo formách pozdravu. Na to, kedy je vhodný bozk na líce, objatie alebo podanie ruky, sme dostali rôzne odpovede. Podľa Tyrella je „pusinkovanie“ európske kontinentálne. U nich doma v Írsku by sa len pozdravili, asi by si ani ruky nepodali, a ak by išlo o priateľov, pravdepodobne by sa objali – muži a ženy. Istým spôsobom sa mi zdá objatie oveľa intímnejšie, ako keď niekoho pobozkáš. Jonas z Nemecka Slovensko veselo označuje Bussi-Bussi Gesellschaft – spoločnosť božteková, teda pusa-pusa stále, keď sa dobre poznajú ľudia, u nás to nie je. U nás musíme mať k sebe veľmi blízko. Clemens dodáva: a to už vôbec nie v pracovnom prostredí, že keď má niekto narodeniny, tak k nemu príde 30 chlapov a božtek sprava, božtek zľava, nepredstaviiteľné. U nás si podáme ruku, prípadne keď ste si s niekým blízki, objímete sa, ale tu som to zase nevidel (Clemens, Nemecko). Davorin z Bosny

si naopak myslí, že bozky sú ako pozdrav skôr zdriedkavé: U nás sa každý bozkáva. Tuto je to napríklad úplné tabu. A u nás je normálne, že aj muži s mužmi sa bozkávajú a tuto (na Slovensku) sa to poníma, že to je gay. Bozky na líce nemusia byť vždy bozkami – niekedy je to iba letmý vzájomný dotyk líc. **Za typický pozdrav, ktorým určite nič nepokazíte, možno považovať podanie ruky.** Medzi dobrými priateľmi sa môžete stretnúť aj s objatím.

Pohľad na vzájomné dotyky a správanie sa na verejnosti medzi ženami a mužmi sa líši z hľadiska toho, na čo sú ľudia zvyknutí. Na viacerých cudzincov pôsobí vzájomná komunikácia medzi mužmi a ženami ako uvoľnená. No, to je zaujímavé, že na Slovensku sa muži dotýkajú viacej so ženami aj ženy s mužmi, ako tak... Nie medzi partnermi, aj tak všeobecne, že proste keď sú kamaráti (Davorin, Bosna). Labeeba z Egypta je týmto otvoreným prejavovaním náklonnosti medzi mužmi a ženami znepokojená. Naopak, Lien z Vietnamu prejavované emócie na verejnosti vníma ako znak úprimnosti: Tu ľudia ukazujú svoje emócie priamo... Oni sa bozkávajú, držia za ruky a tak, všetko je to úplne normálne, úprimné. Melanie z Nemecka zase vníma, že muži na Slovensku sú galantnejší: Sú aj veľmi zdvorilí muži tu, že mi aj dvere podržia, je to teda podstatne citeľnejšie.

Aj v priestore mesta či dediny sa stretnete s rôznymi očakávaniami porozumenia toho, ako sa máte správať. „Kto ako robí, tak sa mu vodí,“ hovorí jedno zo slovenských prísloví. Aj preto je na začiatku lepšie pozorovať a niektoré kroky si overiť.

U nás čas neznamená nič. Naozaj, akože ja som si teraz zvykol, že čas znamená niečo, ale to stále nie je ani zďaleka to, čo to znamená pre priemerného Slováka (Davorin, Bosna). Ľudia merajú čas cez osobnú perspektívu, ktorá sa však môže meniť vzhľadom na vlastné skúsenosti. Ako plynie čas na Slovensku? Sú Slováci rýchli a či pomalí? Budete sa musieť naučiť čakať? A ako je to s odpočinkom a organizáciou dňa?

Veľa práce a málo oddychu alebo naopak? Na Slovensku je pracovný týždeň od pondelka do piatka a voľné dni sú v sobotu a v nedeľu. To sa však nemusí týkať mnohých služieb a nepretržitých prevádzok. Aj keď sú na Slovensku v týždni dva dni voľné, Gabriela z Mexika má pocit, že ľudia málo oddychujú a priveľa pracujú. Ešte stále je dosť bežný zvyk, že človek, niekedy aj tu u nás (na Slovensku) pracujúci, má dva kalendáre, že osobný a pracovný... Dosť často sa mi to stalo, že sme sa tak dohodli, že vtedy a vtedy bude stretnutie. Potom príde telefonát alebo e-mail, že som si nevyšla, že vtedy mám rodičovské alebo niečo. A čo si nevedela vtedy? Nie, lebo to mám napísané v osobnom kalendári a nie v pracovnom (Jules, Kanada).

Davorinovi z Bosny sa však zdá, že ľudia na Slovensku si svoj voľný čas aktívne užívajú: Ľudia chodia na výlety... aj na wellness pobyty, do Tavier... pôjdem v piatok, vrátim sa v nedeľu. Model aktívneho víkendy je skôr bežný vo väčších mestách, v závislosti od finančných možností. Pomerne časté sú víkendové návštevy u bližšej rodiny a veľké presuny zo západu Slovenska na východ najmä počas predĺžených víkendov a sviatkov. Ľudia si tu robia plány na víkend dopredu. Každý víkend robia niečo s deťmi... idú na turistiku, lyžovať alebo... majú celý zoznam (Tenuk, Malajzia).

Charakteristickou črtou trávenia voľného času na Slovensku sú nedeľné rodinné prechádzky, ale i víkendy a dovolenky trávené na chatách v horách alebo blízkyh dedinách. Veľa ľudí tu má chatu na Záhorí, alebo tam hore na Orave, tam sa chodí (Tyrell, Írsko). A počuli ste už o „slovenskom mori“? Je v Chorvátsku a mnohí pri ňom trávajú svoje letné dovolenky. Ako dopĺňa Tyrell: Chata v zime a Chorvátsko v lete.

Na Slovensku sú školské letné prázdniny v júli a auguste a to vo veľkej miere ovplyvňuje aj chod rôznych inštitúcií, pričom kancelárie často zívajú prázdnotou a veľa toho na úradoch nevybavíte. Slováci často dovolenkujú „na malte“, teda s maltou v ruke, aby čo-to opravili okolo domu alebo bytu. Svoj voľný čas trávajú i kultúrne alebo športovo. Oblúbenou voľnočasovou činnosťou sú návštevy barov, krčiem a kaviarní, ale i práca v záhrade či pozeranie televízie a čoraz obvyklejšie aj dobrovoľnícke aktivity.

Narodeniny a meniny (oslavy mena na základe dní v kalendári) sú príležitosťou na spoločné stretnutia rodiny a priateľov a vzájomné obdarovanie a blahoželanie. Pre Tyrella boli blahoželaná príliš dlhé a blízke. Na Slovensku ľudia k tebe podídu a pozrú sa ti priamo do očí a zaželajú všetko najlepšie k narodeninám, veľa lásky, šťastia v ďalšom roku. Robia to aj na Nový rok. Cítim sa pritom nepríjemne – priveľa úprimnosti. Je to pre mňa priveľa. My nie sme k sebe natoľko otvorení, tam, odkiaľ pochádzam (Tyrell, Írsko).

A ako vyzerá organizácia dňa? Máš ten pocit, že každý musí ísť domov skoro, aj deti musia odísť skoro, aby boli načas v posteli, i keď je leto

AKO ZVLÁDNUŤ ČAKANIE?

Rôzne inštitúcie (úrad, pošta, predajné miesta mobilných operátorov a pod.) poskytujú pri čakaní možnosť poradníka – vaše poradové číslo si vytlačíte v automate. Ak v čakárni automat nie je, spýtajte sa čakajúcich, kto je v poradí posledný. V každom prípade nebudte prekvapení, ak čakaním strávite podstatne dlhší čas, ako ste si pôvodne naplánovali. Čakanie si môžete spríjemniť čítaním, štrikovaním, dychovými cvičeniami...

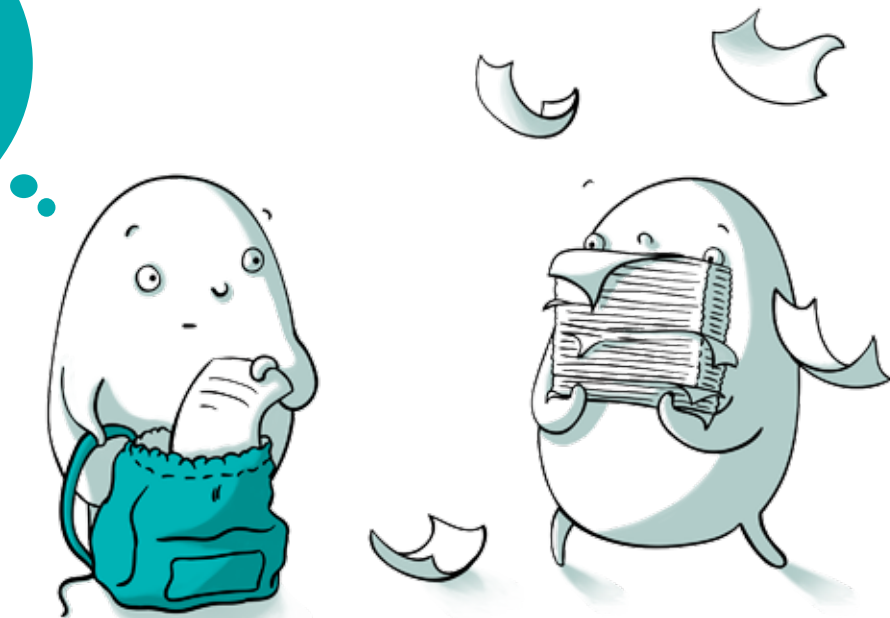
(Adewale, Nigéria). Súvisí to s tým, že ľudia zvyknú vstávať skôr ráno, obedovať približne napoludnie a večerať po príchode z práce. Ulice sú teda pomerne rušné už okolo 7. hodiny ráno, keď sa všetci náhlia do práce alebo do školy. Marine z Francúzska potvrdzuje, že ľudia obvykle začínajú pracovať skoro ráno a v práci končia skôr. Môže sa vám teda stať, že po 15. hodine popoludní už napríklad na úradoch nikoho nezaistihnete.

Čo to znamená, keď si s niekým dohodnete stretnutie a mali by ste prísť načas? Máte prísť v presne dohodnutú hodinu alebo sa očakáva, že prídete o niečo skôr, či si môžete dovoliť meškať? Neplatí jedno univerzálne pravidlo, ale **na Slovensku ľudia zväčša očakávajú, že sa objavíte v presne dohodnutý čas, prípadne s meškaním 5–10 minút.** Zaužívaná je tiež tzv. akademická štvrt hodinka, teda ospravedlnených 15 minút meškania. Stretnutia presne na čas niektorí vnímajú ako utrpenie, iní ako dobrú správu. Tu ľudia meškajú 5 minút, to som milo prekvapená (Magda, Británia). Melanie, ktorá pochádza z Nemecka, je zvyknutá na väčšiu dochvilnosť: *Ako sa majú deti naučiť chodiť načas, keď ich rodičia sa presných časov nikdy nedržali. A my to musíme dodržiavať.*

Čo sa týka pracovného času a dodržiavania termínov v práci, skôr je možné rátať s odchýlkami než s tým, že ľudia budú striktné presní. Slováci často robia veci na poslednú chvíľu, takže sa môžete dozvedieť, že pracovná schôdzka bola zrušená len päť minút pred jej začiatkom. **Ak máte dohodnuté stretnutie dlhší čas vopred (1–2 týždne alebo mesiac), Jules z Kanady odporúča, aby ste si ho radšej vzájomne potvrdili, pripomenuli sa, aby sa nestalo, že na stretnutí budete nakoniec sami.** Hodinu pred stretnutím príde otázka, či platí to stretnutie, ktoré sme si dohodli. Slováci to musia ešte raz potvrdiť, aj keď neprišlo žiadne rušenie (Jules, Kanada). Pokiaľ ide o spontánnosť, je lepšie sa na stretnutí dohodnúť aspoň 2–3 dni dopredu, aby ste niekoho nezaskočili svojou nečakanou návštevou alebo pozvaním. Keby som niekomu zavolať, či nechce ísť o hodinu na kávu, tak by si po prvé myslel, že som blázon, a po druhé by si myslel, že to je celkom odo mňa neslušné, že tak zrazu (Davorin, Bosna).

Na Slovensku je tiež zvykom chodiť s kolegami na teplý obed počas obednej pauzy, ktorá trvá v priemere 30 až 60 minút. Prekvapením pre mnohých cudzincov môže byť, že si ľudia na Slovensku potrpia na obed, ktorý pozostáva z polievky a teplého jedla. Slovensko nie je krajina, v ktorej by ľuďom stačili sendviče alebo nejaký iný suchý obed. Za obed ľudia obvykle platia „gastráči“ (gastrolístkami), čo je príspevok zamestnávateľa na stravu pre zamestnanca vo forme šeku, ktorý je možné minúť v reštauráciách alebo v obchode len na potraviny. V prípade väčších prevádzok zamestnávateľ poskytuje jedáleň s vlastnými lístkami.

AKO SI DOHODNÚŤ STRETNUTIE A KOĽKO JE SLUŠNÉ MEŠKAŤ?
Ak si s niekým dohodnete stretnutie na určitý čas, očakáva sa, že prídete presne, prípadne s malým meškaním 5–15 minút. Ako sa hovorí na Slovensku, „trpezlivosť ruže prináša“. Nájdite preto v sebe trpezlivosť pri čakaní na stretnutie, splnenie pracovných úloh a dlhšie dohodnuté stretnutie si radšej ešte raz potvrdte telefonicky alebo e-mailom.

Poriadok musí byť! Toto počuť na Slovensku často, ale na každé tvrdenie máme svoje ALE! Ale ide s každým predpisom, ale je náš priateľ do každého počasia, ale je náš stály sprievodca, tvorí naše skratky a občas aj zachádzky. Cez ale sa dostaneme von z bludiska rôznych príkazov a zákazov. Niekedy v ale zamrzeme. Je to vtedy, keď ale poslúži na to, aby sme sa vyhli okamžitému riešeniu, a radšej odpovedali: ale nedá sa to takto, lebo v predpise je napísané po a, po b, po c, po d!

Slováci sú tradicionalisti, čo je dobré, držia si svojím spôsobom svoje zvyky, ale na druhej strane sa niekedy umelo pridávajú rôznych pravidiel. Napríklad v princípe „po a, po b, po c, po d“ sa uvádza ich všeobecná platnosť, ale nie ich zmysel. Zažila som, ako úradníci uplatňujú pravidlá čiernobielo, dopísmena, doslovné, a neviem, či to robia len cudzincom alebo každému. Takto sa nedá posunúť v riešení problémov (Vita, Litva). Tento postup uvádzali cudzinci na adresu Slovákov pomerne často aj mimo úradov: zdajú sa im neistí, akoby nemali ešte dost pružnosti na ohýbanie predpisov. Keď sa však dostanú do blízkych kruhov, zistia, že ak ide o rodinu či priateľov, pružnosti je aj do zásoby. Čiže rozlišujeme dva druhy výhovoriek: prvý typ predpisy stuží a druhý

typ tie isté predpisy prispôsobí. Ako hovorí slovenské príslovie: „Zákony a pravidlá dajú sa naťahovať ako koža“ alebo slovami Dejana z Bulharska: Pravidlá sú na to, aby sme žili lepší život, ale vždy sa musí niekoľko z nich zrušiť, aby sme žili ešte lepšie.

Strážcovia poriadku sú priam povestní na úradoch, polícii, v školách, nemocniciach a vlastne všade, kde sme odkázaní na milosť či nemilosť systému. Napriek tomu na tých istých miestach okrem odmietavého postoja stále stretávam skvelých ľudí, ktorých som ešte nepoznal, v situáciách, kde by som to nečakal (Franz, Rakúsko). Na jednej strane sa ľudia, ktorí majú pečiatku, javia neoblomne, na druhej strane sa vždy nájde niekto, kto sa dá prehovoriť, lebo dá prednosť ľudskosti, niekedy bezodplatne, niekedy s extra odmenou. Extra odmeňovanie v krajine funguje na rôznych úrovniach a v rôznych formách, funguje aj v malom, kde každý v systéme, ktorý pozná, sám platí alebo berie a vie, že problémy sa dajú pomocou nevelkých súm vyriešiť.

Pravidlá sú čierne na bielom, ale farbu do nich vnáša človek. Keď cudzinci hovoria o pravidlách, nezabudnú odcitovať kľúčových ľudí mnohých miest – nevyspytateľných vrátnikov a vrátničky: **Pravidlá sú čierne-biele, ale vrátnik píše modrým perom!** (Giada, Taliansko) Na prvý pohľad môžu pôsobiť prísne, čo si netreba brať osobne. Radi počujú, ako sme na nich odkázaní, podľa nálady urobia výnimku, prípadne otvoria aj zamknuté dvere. Slováci ozaj môžu pôsobiť na prvý pohľad odmerane, ale dlho to nevydržia a potom platí: **keď sa dostanete dnu, medzi nás, ste navždy naši.** Kuriózne je, že potom už nikto nevie, aké pravidlá platia (Giada, Taliansko). Akoby pravidlá boli najmä pre tých, ktorí sú „vonku“. Výnimka, pravda, môže nastať, ak je strážkyňou pravidla jedna z vašich druhostupňových sesterníc. Keďže Slovensko je malá krajina a pravdepodobnosť, že sa ľudia poznajú, pomerne vysoká, platí, že v porovnaní s Nemeckom sa všetko berie tak ležernejšie (Melanie, Nemecko). Tak sa pravidlá porušujú a ľudia dúfajú, že ich nikto nechytí. Stačí však pochádzať z krajiny, kde sa pravidlá ignorujú o čosi viac, aby sme aj za túto mieru ležérnosti dostali poklonu: Na Slovákoch sa mi páči, že dodržiavajú pravidlá, zvlášť česťnosť a celistvosť (Gabriela, Mexico).

Pravdaže, predpisy nemôžu byť na všetko a je mnoho oblastí, kde sú ľudia ponechaní sami na seba. Slováci o sebe vedia, že im niekedy chýba spontánnosť ako na verejnosti, tak aj v súkromí. Cudzinci, ktorí pochádzajú z Blízkeho východu, Ázie a Afriky, si všimli, že všetko musí byť dohodnuté vopred, zapísané v kalendárikoch, ani návštevu neviete prijať v nezvyčajných časoch a náhle už vôbec nie (Adewale, Nigéria). Výnimku tvorí len blízka rodina.

Ľudia na Slovensku majú radi jasné predstavy, chcú predvídať a to platí na označovanie vecí podľa princípu „po a, po b, po c, po d“, ale aj na ľudí. Tu sa nerieši sivá zóna. Buď je dobrý človek, alebo je zlý človek. Tu sa nerieši, ako v istých podmienkach môže dobrý človek úplne zlyhať a naopak. Ako na dedine – ak zlyhá, nesie sa to s ním celý život (Franz, Rakúsko). Slováci sa aj vďaka iným učia, ako sa dá žiť inak, ako dávať priestor nečakanej zmene.

Kontrola toho, do akej škatuľky sa kto vmestí, či je dosť tradičný, a komentovanie toho, kto vytíča, patrí na Slovensku medzi nie ojedinelé aktivity. Čo sa týka kultúry, Slovensko je pre krajiny, kde žili tradičným spôsobom života, prijateľnejšie ako západná Európa. Pravdaže, ak ich miestni prijímú (Brian, Írsko).

Neprijemnosťou pre cudzincov je často spomínaný prebytok byrokracie. V porovnaní s inými krajinami sa nachádzame asi niekde v strede medzi trojnásobnou potrebou overovania overovacej pečiatky v Bengálsku či Kamerune a akceptáciou dokladov v krajinách západnej Európy. Tu papiere akceptované nie sú, lebo musia byť najskôr preložené. Tá pozícia notára, ktorá je vo východoeurópskych krajinách taká dominantná, tá v Nemecku v takejto forme nie je (Melanie, Nemecko). Závažnú prekážku pociťujú cudzinci pri nostrifikácii diplomov, zvlášť v odboroch, ktoré majú vlastné profesijné komory. Neuznanie dosiahnutej odbornej kvalifikácie v zahraničí sa týka nielen cudzincov, ale aj slovenských občanov, ktorí sa po štúdiách a rokoch praxe v zahraničí chcú vrátiť na Slovensko.

Fakt, že s pečiatkami to ľudia na Slovensku myslia vážne a okrem nich ešte aj túžia po vzájomnej úcte, sa prejavuje aj v hojnom používaní titu-

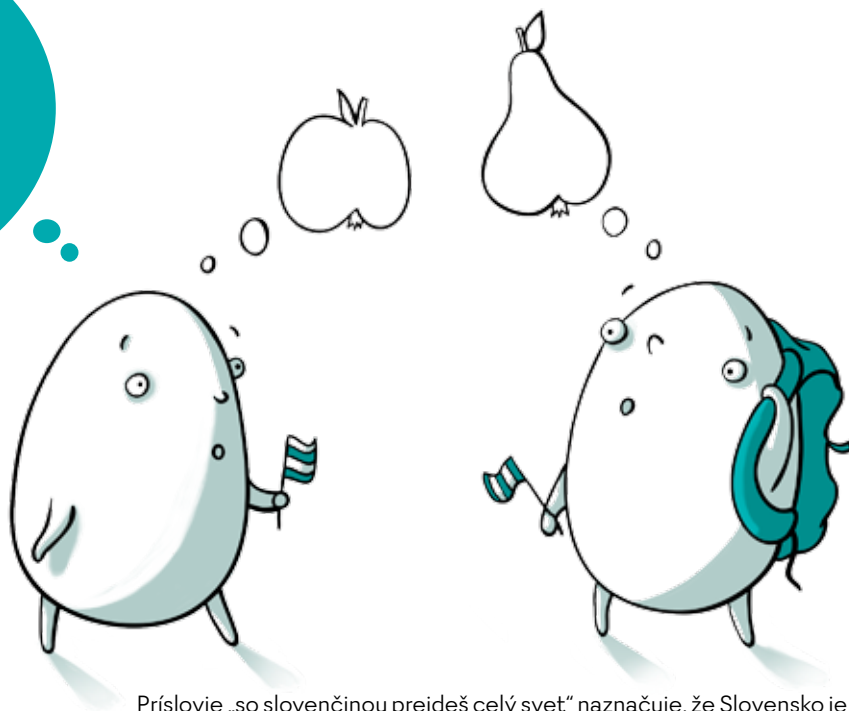
lov. Pri oslovovaní si ľudia potrpia na „pán doktor“, na „pán magister“, na „pán bakalár“ – dokonca som zažil. Hoci, nezdá sa mi úplne normálne, že ľudia majú na bytových dverách napísané Mgr. (Davorin, Bosna). Sú krajiny, kde sa titul dozvieme len po dlhšom čase, ak vôbec. To, že sa na Slovensku orientujeme podľa titulov, cudzincov prekvapuje, najmä ak sa totožné skratky používajú na označenie rôznych profesií. Titul inžinier dostávajú absolventi nielen technických smerov, ale aj ekonómie. Nie je to bežné, aby bolo tak veľa inžinierov, to bola jedna z prvých vecí, čo udurela do očí – každý e-mail, čo mi prišiel, podpísaný inžinier! To dávajú ten titul každému? Čo to znamená? Tituly sú dôležité. Zdá sa mi, že je tu priveľa inžinierov. Hovoríš s predajcom a on povie, že inžinier? Čo sa tým zmení? Asi máme iný význam, čo to znamená inžinier (Vita, Litva).

ČO SI POČAŤ S TITULMI?

Ak nerozumiete používaniu či skratkám titulov, pokonverzujte. Získate tak informácie nielen o profesijnom zaradení, ale aj o vzťahu medzi vzdelaním, titulom a súčasnou pracovnou pozíciou. Dozviete sa viac o mieste vášho partnera v spoločenskej hre s titulmi a možno dostanete i radu, ako správne konvertovať (nostrifikovať) svoj vlastný titul.

AKO PREŽIŤ BYROKRACIU?

Čo sa demokracie týka, Slovensko je mladá krajina. Bud'te preto trpezliví, chce to čas. Byrokraciu musíte pochopiť – prečítajte si o histórii a to vysvetlí, prečo sú ľudia takí (Durga, India).

Príslovie „so slovenčinou prejdeš celý svet“ naznačuje, že Slovensko je krajinou emigrácie, ako aj to, že po slovensky sa dá dohovoriť v rôznych kútoch sveta. Aj napriek výhode, ktorú slovenčina vďaka svojej centrálnej polohe medzi ostatnými slovanskými jazykmi poskytuje, sa cudzinci, ktorí sa rozhodnú učiť po slovensky, stretávajú s nepochopením. Akoby Slováci predpokladali, že sa neoplatí učiť taký ťažký a nedôležitý jazyk. Niekedy sa ho už poriadne neučia ani slovenskí študenti, pretože i tak plánujú opustiť krajinu (Gabriela, Mexiko).

Podobne prekvapená bola aj Marine z Francúzska: Akoby sa cítili natoľko menejcenne, že nie sú hodní, aby sa ich jazyk niekto učil, ved' to neprináša žiaden okamžitý úžitok v kariére alebo vôbec. Zdá sa mi to veľmi obmedzený pohľad na svet. Cudzincov prekvapí i začudovaná reakcia niektorých Slovákov, keď im povedia, ako veľmi sa im páči ich krajina aj ich jazyk. Majú asi pocit malosti a zbytočnosti (Giada, Taliansko).

Pocit malosti, inými označený aj ako skromnosť, je v ostrom kontraste s dôležitosťou jazyka, ktorá nevdok cudzincov zastihne v kontakte

s úradnými tlačivami. **Mať k dispozícii inštrukcie na vyplnenie inak ako v slovenčine je pomerne zriedkavá vec.** Ani v poisťovni, ani po anglicky, ani nemecky, ani francúzsky. Ani ľudia, ktorí majú na starosti cudzincov, nehovoria inak než po slovensky. Je to makačka od dverí k dverám, aby ste sa porozumeli (Marine, Francúzsko). V kontakte s úradmi tak jestvujú dva veľké problémy: byrokratizácia a jazyková exkluzivita slovenčiny. Ako poznamenal Brian z Írska, kým ste sami, je to v pohode, ale ak sa vám na Slovensku narodí dieťa, čaká vás obehať šesť rôznych úradov a všetky majú papiere len v slovenčine.

Jazyk, vybavovanie dokumentov a odkázanosť na tých, ktorí ich vydávajú, sú úzko prepojené: Keď sú policajti, lekári, úradníci, tak je to jasné, že kto je pán a kto je ten, ktorý nemá žiadnu moc (Jules, Kanada). Sú situácie, v ktorých človek musí mať šťastie, aby natrafil na človeka, ktorý nevypne ľudský rozum v úrade (Franz, Rakúsko).

Na vysvetlenie správania úradníkov a úradníčok sa môžeme pokúsiť vziť sa do ich kože: či už za situáciu zodpovedá nedostatok financií na preškolenie v komunikácii s klientami, potreba inojazyčnej výučby alebo systémové odstraňovanie problémov, ktoré nastali „z technických príčin“. Na daňovom úrade tak môžete pochopiť frustrovanú úradníčku, ktorej pravidelne padá počítačový systém. Sú situácie, keď úradník a klient spolucítia a spoločne si vzdychnú, aké je to všetko nemožné. Rovnako sa však stane, že úradník bude systém brániť, a zvlášť pred cudzincami, slovami: „Na Slovensku je to tak, prispôbte sa, aj v jazyku.“ Davorin z Bosny patrí medzi tých, ktorým sa práve vďaka jazyku podarilo zažiť obrat: Na cudzineckej polícii stále nevedia po anglicky a správajú sa neľudsky. Avšak, keď som sa trošku naučil po slovensky a keď oni videli vo mne tú snahu, tak tá teta, čo som ju úplne nenávidel, tak ona mi úplne všetko vybavila... A viacerí majú takéto skúsenosti, že keď sa naučia jazyk alebo keď vedia aspoň sa dohovoriť, že vôbec nemajú žiadny problém.

Úradom, s ktorým cudzinci prichádzajú do kontaktu azda najčastejšie, je cudzinecká polícia. Napriek tomu, že tento úrad je pre cudzincov priam životne dôležitý, nestretávajú sa na ňom s veľkou ústretovosťou. Zna-

AKÉ JAZYKY SA NA SLOVENSKU ZÍDU? Mimo úradov, v sektore služieb, zvlášť v mestách nie je problém dohovoriť sa v angličtine. S ľudmi strednej a staršej generácie sa pravdepodobne porozprávate aj po rusky a nemecky. V súčasnosti sa študenti učia okrem povinnej angličtiny aj nemčinu, španielčinu či francúzštinu. Keďže je na Slovensku početná maďarská a rómska menšina, zídu sa vám aj ich jazyky a v obmedzenej miere aj iné slovanské jazyky.

losť slovenčiny je pre prežitie kľúčová, inak sa z nepochopenia inštrukcie v slovenskom jazyku stane problém: Napríklad na úrade sú pravidlá, ale nikto ich nevie... vždy sme tam išli s nejakými dokumentmi a ešte to chýba a ešte to, ale nepovedali dopredu čo (Susanne, Nemecko). Cudzinci sa cítia na polícii opustení aj preto, že na vyjadrenie úradníkov čakajú veľmi dlho: Nikto pri okienku a rad je ďalej, ľudia čakajú a oni nič nerobia (Anna, Poľsko). Pre klientov je tak frustrujúce počuť, čo bude nasledovať: Máme tri mesiace na to, aby sme vám odpovedali, ste v poradi (Adewale, Nigéria). Gabriele z Mexika aj z Lien z Vietnamu sa zhodujú na komunikačných problémoch, ktoré mali: Proces vybavovania povolenia na pobyt bol ťažký, nezrozumiteľný a ponižujúci, také nepriateľstvo k zákazníkom... bez angličtiny, majú neprofesionálny prístup, akoby sme boli nejakí kriminálni. Vita z Litvy, ktorá bola zvyknutá na dlhé státie v radoch z čias bývalých sovietskych republík a mala pri sebe slovenského sprievodcu, tento zážitok spracovala ľahšie. Navyše, väčšinu dokladov jej vybavovala firma, ktorá ju zamestnáva.

Vyzerá to tak, že vzťah k slovenčine či vnímanie zvukomalebnoti jazyka sa mení v súvislosti s tým, ako sa prehlbuje vzťah cudzincov ku Slovensku. (Slovenčina) znie tvrdo, dokonca tvrdšie ako nemčina, sa mi na začiatku zdalo, že je tam veľa spoluhlások. Ale teraz sa mi zdá byť veľmi harmonická a vôbec nie taká tvrdá. Nie je taká pekná ako španielčina, ale napriek tomu sa dá počúvať (Jonas, Nemecko).

Nejedna krajina má zábavné relácie o ľuďoch s prízvukom, ktorý prezrádza ich iný kultúrny či sociálny pôvod. Briana však prekvapilo, že neskrývaný jazykový elitizmus a snobizmus sa týka aj slovenských menšín: Sú také relácie, kde sa pýtajú ľudia na ulici v okolí Levíc, Maďarov a Rómov, ktorí po slovensky nevedia tak dobre. Chceli si byť istí, že dajú odpoveď, ktorá vyznie smiešne. Ľudia sa zasmejú len preto, že ste urobili chybu. To je slovenská mentalita, ktorú musíte akceptovať. Sú teda takí cudzinci, ktorí zažili aj ocenenie, že sa snažia hovoriť po slovensky, ale všimli si, že Slováci sa vedia otvorene zabaviť aj netaktne, na úkor cudzinca. Ak to cudzinec prijme s nadhľadom a tiež dokáže žartovať na svoj vlastný účet, je to tá najlepšia vstupenka do úzkeho kruhu kamošov.

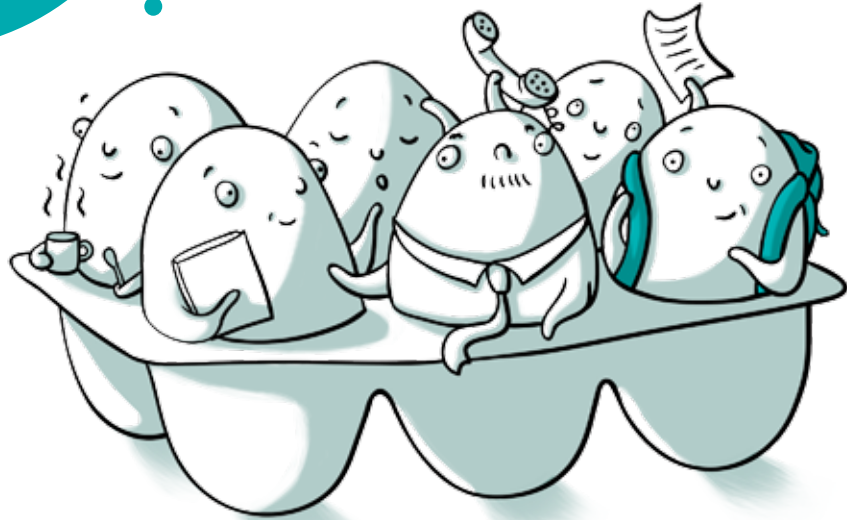
Pravidlo prijatia cez žart však nemusí platiť v prípade osôb v pozícii moci. Tí sa môžu uraziť, ako uviedli poskytovatelia služieb: keď si klient chcel ísť von zapáliť a povedal, že chcel by som fajčiť, tak (príslušník polície) začal vrieskať, že aké chcel by som? Hádám mohol by som, prosím vás!? Komunikácia, kde sú ľudia na seba bytostne odkázaní, hovoria inými jazykmi, v iných komunikačných štýloch, môže mať podoby, ktoré nemilo zaskočia obe strany.

Radšej sa preto spolu s Clemensom z Nemecka pozrieme na situácie, v ktorých nejde toľko o uplatňovanie moci, ale o vzájomnú výmenu. Mám pocit, že sa aj hlasnejšie smejete. A myslím, že aj oveľa srdečnejšie ako u nás. Keď sa dvaja kolegovia smejú, tak sa s nimi smeje skoro celá kancelária, hoci vôbec nikto z nás netuší, na čom sa smejú. Myslím, že tu ste tiež hlučnejší a aj emocionálnejší, myslím, v tom pozitívnom zmysle. Keď sa trochu rozohnia (Slováci) a je to zrazu trochu hlučnejšie, povedal by som, že až nezvyčajne hlučné pre mňa, tak prechádzajú do slovenčiny. Veľmi rýchlo sa prepne vlastne a aj sa rýchlo rozpráva. Tu mám často pocit, že si už-už skočia do vlasov. Tak hlasno by sme sa v Nemecku nerozprávali. Okrem neverbálnej odlišnosti sú cudzinci v úzkych, keď sa Slováci, či v práci, či po nej, rozprávajú v ich prítomnosti po slovensky, hoci všetci ovládajú jeden spoločný jazyk. Radšej cudzincom zhrnú, o čom hovorili, akoby sa celý čas mali trápiť s vlastnou výslovnosťou.

Cudzinci vnímajú ešte citlivejšie, že ľuďom na Slovensku často nenaadne objavovať perspektívu toho druhého, čo by mohlo byť zaujímavé pre cudzieho človeka... nevedia komunikovať toto s nejakým nadhľadom... ľudia sa možno trošku hanbia, ale s tým som sa stretol už toľkokrát, že nevedia, čo komunikovať, čo je podstatné. Taký small talk, ktorý ale niečo prinesie, nejakú pridanú hodnotu (Franz, Rakúsko).

AKO PREŽIŤ BEZ SLOVENČINY?

Ak sa s vami nikto nerozpráva alebo vás nepozdraví, neberte to osobne, pretože tí Slováci, ktorí nie sú v cudzích rečiach zbehlí, sa za to hanbia. Pýtajte sa však a nájdete sprostredkovateľov, ktorí vám pomôžu. Prihovoriť sa aspoň troškou slovenčiny pomáha.

Pochádzate z krajiny, kde sa tiež hovorí: „Kto včas ráno vstáva, plné truhly máva?“ „Komu sa nelení, tomu sa zelení?“ Alebo sa skôr stretávajú s verziou: „Čo môžeš urobiť dnes, odlož na zajtra?“ „Pomaly ďalej zjážeš“... Slovenských prísloví o pracovitosti i o lenivosti, o rozhadzovačnosti, aj o šetrnosti či gazdovlivosti nájdeme hojne.

Clemens z Nemecka hovorí o pracovnej morálke, že sa nedá jednoducho povedať, že sú Slováci takí alebo takí, neexistuje jednoznačná odpoveď. Niektorí prichádzajú (do práce) predom mnou a odchádzajú po mne, ale sú aj ľudia, ktorí to berú zase celkom uvoľnene. Celkovo sa dá povedať, že zahraniční investori sú na Slovensku s mierou pracovitosti spokojní.

Otázkou ostáva, ako sú spokojní Slováci. Začína sa ich skutočný život po práci, alebo sa deje aj počas pracovnej doby? Ľudia, ktorí pochádzajú

z krajín, kde je pracovné nasadenie vyššie, majú pocit, že čas je na Slovensku spomalený a Slováci pracujú len z nevyhnutnosti mať príjem, pričom čakajú na koniec pracovného času, aby si mohli konečne užiť. Naopak, ľudia z krajín, kde je pracovné tempo pomalšie, majú pocit, že ešte aj prestávku Slováci trávia prirýchlo. Pitie kávy na Slovensku nemá žiadny zmysel! (Jasna, Chorvátsko).

Čo cudzinci pozorujú v organizácii práce na Slovensku? Amaterizmus, ležérnosť, či naopak profesionálny postup a svižnosť? Treba poznamenať, že v pracovnom prostredí funguje mnoho vecí, o ktorých nemožno tvrdiť, že by boli špecifické pre Slovensko, ale vyplývajú skôr z kultúry firmy, zaužívaných pravidiel v nej, druhu práce a veľkosti a typu pracovného kolektívu.

Napriek tomu Vita z Litvy, ktorá pracuje v nadnárodnej spoločnosti, poznamenala, že v pracovnej komunikácii v prípade slovenských kolegov veľa ľudí vníma prácu ako vec od deviatej do piatej, hotovo. Ak pošlem mail o piatej, príde mi auto-reply, že budem preč celý týždeň, bez toho, aby dali vedieť vopred. Niečo od tej osoby očakávaš, na niečo sa nadväzuje. Je to nedostatok zodpovednosti v pracovnej pozícii. Neočakávam, že bude niekto dostupný mimo pracovných hodín, ale že mi dá dopredu vedieť, že nebude dostupný, alebo že odpovie v určitom čase, alebo že uvedie, kto iný ho zastupuje. Odporúčala by som byť viac transparentný, viac úprimnej komunikácie, neodpovedať len preto, že musím odpovedať, z povinnosti, ale odpovedať so zmyslom a starostlivosťou.

V zamestnaní, kde spolupráca členov kolektívu často priamo podmieňuje kvalitu výsledkov práce, cudzinci citlivo vnímajú dodržiavanie pravidiel, či na druhej strane iniciatívu a improvizáciu schopnosti kolegov, ktorí pôsobia ako samostatné jednotky. Väčšina z nich považuje správanie kolegov skôr za reaktívne. Ľudia čakajú na inštrukcie a zodpovedne ich splnia: Ja mám ten pocit, že sa veľa všetci pýtajú, teda ak sa vyskytne nejaký problém, všetci chcú radu, ako ho majú riešiť. A rada sa neberie len ako rada, ale je to vážna vec, ktorú treba splniť, nie je to ako u nás, že si vypýtaš druhú mienku, nie, tu je to brané skôr ako príkaz.

Keď niekto povie, že ja viem, ako sa to má riešiť, tak sa to jednoducho aj tak urobí (Clemens, Nemecko). Aktívni kolegovia predstavujú skôr výnimky: U nás je to aj tak, že dosť zavážia skúsenosti a sú tam starí machri, ktorí si nenechajú skákať po hlavách. Máme jedného experta, ktorý si robí všetko podľa seba. Aj keď úplne inak, ako sa dohodlo na nejakej porade, on si to aj tak urobí podľa seba a ono to funguje! Takže on vie, čo robí (Jonas, Nemecko).

Podľa cudzincov Slováci pri práci nie sú príliš ochotní prijať nejakú zmenu alebo sami nejakú iniciovať. Často robia veci tak, ako sú zvyknutí, po svojom: „ležernejšie“, chýba im možno orientácia na výsledok, snaha neustále sa zlepšovať a robiť veci profesionálne. Nedostatočná iniciatíva v práci súvisí aj so systémovými opatreniami spred roka 1989, keď bola povinná zamestnanosť. Niektoré pracovné miesta boli nadbytočne udržiavané, pričom náplň práce nemusela súvisieť s efektívnosťou, so zmysluplnosťou a sebarealizáciou. V súčasnosti sú na Slovensku regióny s vysokou nezamestnanosťou a ľudia neraz vynakladajú veľké úsilie, aby získali zaujímavú a slušne ohodnotenú prácu.

Vzťahy medzi nadriadenými a podriadenými sú na Slovensku pomerne otvorené, striktné hierarchické vzťahy nie sú obvyklé. Podľa Lien z Vietnamu je možné mať na Slovensku so svojim šéfom priateľský vzťah, diskutovať navzájom o rozdielnych názoroch, nebáť sa ukázať svoj pohľad na vec. Sú však aj krajiny, kde sú vzťahy medzi kolegami, nadriadenými a podriadenými ešte neformálnejšie a uvoľnenejšie. Na Slovensku je napríklad celkom časté, že ľudia na rôznych stupňoch pracovnej hierarchie si navzájom vykazujú a oslovujú sa priezviskami.

Ako cudzinci vnímajú šetrnosť? Sú takí, ktorí pochádzajú z krajín, kde je obvyklé platiť vyššie sprepitné, účet aj za priateľov v rundách, aj keď nemusia mať nevyhnutne vyšší príjem. Veria, že sa „investícia“ raz vráti späť v inej podobe, a neriešia to. Bolo im veľmi nepríjemné, ak ich slovenský partner zahriakol, že rozhadzujú, a nútil ich počítať každý cent. **Na Slovensku ľudia dávajú pozor na to, aby každý zaplatil sám za seba.** V prípade, že zaplatia za iného, čakajú, že im peniaze vráti čoskoro späť. Podobnú skúsenosť má aj Boran z Turecka, ktorý sa čudoval, že

v reštaurácii sa ľudia skladajú po dvoch-troch eurách, aby zaplatili účet. Ak chcel zaplatiť sám za všetkých, ľudia odmietli a povedali, že to nie je na Slovensku obvyklé.

Hoci bežnému turistovi sa môže zdať, že Slovensko je lacná krajina (Wau, pivo za euro, to je fantastické!), vôbec to tak nemusí byť. Brian z Írska hovorí, že po medových týždňoch, keď človek žije na Slovensku ešte ako turista, príde precitnutie, keď zistí, aké je to tu vzhľadom na nízke zárobky všetko drahé. Ste troška skúpi, ale máte na to právo. Ak je mesačný príjem aj 800 eur, máte oveľa vyššie dane, pričom výdaje sú rovnako vysoké... Myslím, že **vedieť prežiť z tohto typu príjmu Slováci nazývajú slovenský zázrak.** Je to ako Ježiš, ktorý nakrímil množstvo ľudí z piatich bochníkov chleba a troch rýb. Slováci sú neveriteľní rozpočtári. Každý, kto príde do tejto krajiny, sa bude musieť naučiť takto hospodárne narábať s peniazmi.

Schopnosť prežiť aj s pomerne nízkym príjmom je úzko spojená s pomocou od blízkych. Finančné, ale najmä nepeňažné formy pomoci sú nepostrádateľné, či ide o opravy domov, alebo opateru detí, starých rodičov, či iných príbuzných. Musíte sa spoľahnúť na dary od rodiny. Často myslím na to, že ak by rodičia, tety a ujovia nepomohli, ekonomika tejto krajiny by skolabovala (Brian, Írsko).

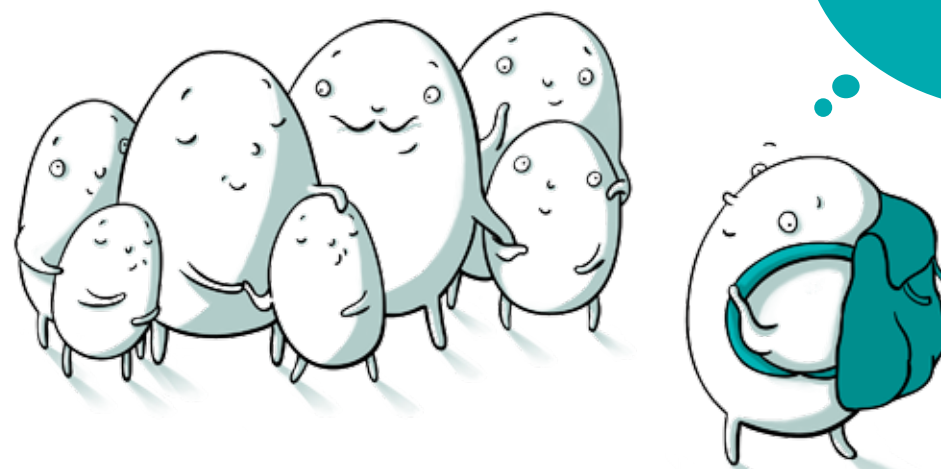
Nízky príjem v pomere k cenám tovarov a služieb sa tak kombinuje s reciprocitou a kolovaním vzájomnej výpomoci. Dôraz na šetrenie a hospodárnosť na Slovensku čiastočne súvisí aj s tým, že veľa ľudí sa snaží kúpiť si svoje bývanie do osobného vlastníctva. Na Slovensku je bývanie v podnájme zriedkavejšie, týka sa skôr študentov alebo ľudí, ktorí dochádzajú za prácou. Obvyklým spôsobom, ako si kúpiť svoj dom alebo byt, je požičať si peniaze z banky formou hypotekárneho úveru, za ktorý sa človek zaručí nehnuteľnosťou, ktorú kupuje, alebo nejakou inou nehnuteľnosťou. Následne niekoľko rokov, často aj 20-30 rokov, spláca niekoľko stovák eur mesačne, čo pre jeho rozpočet znamená značnú záťaž.

Pre cudzinca môže byť neobvyklé, že veľa ľudí na Slovensku sa snaží dopestovať si vlastnú zeleninu a ovocie a chovať domáce zvieratá, naprí-

klad sliepky a zajace. Mať vlastné domáce produkty súvisí s hospodárnosťou, so šetrnosťou a zvykom „plniť špajze“. Trávenie času v záhradke pestovaním a následným zaváraním je na Slovensku pomerne časté. Vzťah spotreby a úspor sa prejavuje viac v chladnejších regiónoch Slovenska. Pre ľudí, ktorí pochádzajú z teplejších oblastí, je šok, ak na návšteve v dome zažili pocitovo štrnásť stupňov a im to bolo úplne normálne, že štrnásť až pätnásť stupňov, že majú... no čo, tak si dám mikinu aj hrubé ponožky (Davorin, Bosna).

Viaceri cudzinci spomenuli okázalú spotrebu. Franz z Rakúska si myslí, že výrazná orientácia na hmotné veci ovplyvňuje aj výber vzdelania a povolania pre deti. Rodičia sa orientujú na školy a profesie, o ktorých si myslia, že ich deťom zabezpečia život v dostatku (ekonómia, manažment, právo). Podľa neho ľudia na Slovensku zatiaľ nie sú takí vyčerpaní z neprimeraného a nezmyselného konzumu ako ľudia v susednom Rakúsku, pretože ho ešte nezažili v takom rozsahu: Vlastne ľudia nevedia, čo by mladí ľudia potrebovali. Hľadanie istôt, to sa určite oveľa viac manifestuje tu ako v Rakúsku. Tým, že vlastne mladí ľudia sa majú teraz lepšie, (rodičia v Rakúsku) nenútia svoje deti, aby študovali ekonomiku, lebo vedia, že aj tak z toho nič nemajú. Ako pre život.

Na druhej strane si však cudzinci všimli aj ľudí, ktorým na okázalej spotrebe nezáleží: Druhá vec, čo sa mi páči, čo sa týka utrácania, je to, že ľudia sa tu nepotrebnú ukazovať, kým u nás áno. Kým tuto ľudia na to veľmi nedbajú, že poznám ľudí, čo majú výplatu trojtisícovú, a aj tak majú škodu Fabiu alebo nemajú nič. Tak akože, myslím si, že Slováci si viacej šetria, že my oveľa viacej utrúcame, a utrúcame aj viacej, než zarobíme (Davorin, Bosna).

Pozriem sa v piatok popoludní z okna v mojej práci a na parkovisku nevidím skoro žiadne auto... A pred domom v pohode zaparkujem, konečne. Všetci išli domov (Clemens, Nemecko). Clemens opisuje situáciu, ktorú nájdeme aj v žartovnej odpovedi na otázku, kde sú všetci Bratislavčania v piatok popoludní? Vo vlaku smerom do Košíc... Obyvateľov Bratislavy v súčasnosti tvoria najmä ľudia, ktorí sa do hlavného mesta prisťahovali kvôli štúdiu alebo práci v druhej polovici 20. storočia, a ich potomkovia. Napriek tomu nazývajú „starousadlíci“ týchto súčasných cestovateľov CPčkári – jednak sú podľa nich „cezpoľní“ a na druhej strane im treba Cestovné Poriadky – často cestujú na víkend za príbuznými z vidieka. Úsmevná veta označuje láskavo–neláskavý, žartovne doberajúci sa vzťah hlavného mesta a ostatných častí Slovenska. Zároveň naznačuje, že napriek stále badateľným rozdielom v živote rodín v meste a na vidieku sú príbuzní prepojení.

Podľa Ady z Írska tu existuje veľký zmysel pre rodinu a lojalitu a deti sú šťastné, že môžu venovať čas svojim rodičom. Zdá sa mi, že neutekajú z domova tak skoro a rýchlo ako v Írsku či Anglicku. Zdá sa, že hoci deti vyleteli z hniezda do Bratislavy, aj tak sa k rodičom vracajú, lebo srd-

AKO MAŤ ZA MÁLO PEŇAZÍ VEĽA MUZIKY?
Berte do úvahy, že ceny na Slovensku sú podobné ako v iných európskych krajinách, ale priemerné platy sú výrazne nižšie. Ak chcete prežiť so svojim zárobkom na Slovensku, spravte si podrobný rozpočet, sledujte svoje výdavky a hlavne, zapojte sa do sietí ľudí, ktorí si vzájomne nezištne vypomáhajú. „Huncút, kto lepšie urobí, ako vie.“

com v hniezde zotrvali. Medzi generáciami to funguje aj opačne, podľa Briana na Slovensku rodičia podporujú deti, aj keď vyrastú, v zmysle: *Zarobil som peniaze, tak ti chcem pomôcť. Alebo brigáda... každý príde vypomáhať. Na Orave si vzájomne stavajú domy, pre mňa je to čistá utópia. Funguje to aj na úrovni drobných každodenných výpomocí. Doma v Írsku by sa Brian s manželkou nemohli spoľahnúť na príbuzných, že by im postrážili deti, keď chcú ísť večer na rande, na Slovensku im ich pravidelne strážiava manželkina teta.*

Hoci rodičia môžu svoje deti podporovať rôznymi spôsobmi, Labebe z Egypta sa zdá, že sa na druhej strane aj trochu tešia na to, kedy dospele deti odídu z domu. Ona sama plánuje pre seba a dospievajúcu dcéru v budúcnosti intenzívnejší vzťah ako ten vzťah medzi rodičmi a dospelejšími deťmi, čo pozoruje vo svojom okolí. Aj pre Borana z Turecka je intenzita kontaktov medzi rodinnými príslušníkmi slabá: *Slováci nemajú také rodinné vzťahy s ostatnými. My sme si veľmi blízki so všetkými súrodencami a strýkami a bratancami a tak. Na Slovensku máte len babku a dedka. A tak možno jedného suseda ešte. Lien z Vietnamu sa zase páči, že na Slovensku je malá rodina – otec, mama a deti – zodpovedná sama za seba, že sa do rozhodovania o živote v nej nemiešajú ďalší príbuzní ako u nich doma. Páči sa jej tu sloboda a možnosť rozhodnúť sa, či a ktoré rady si zoberie k srdcu.*

Boran z Turecka oceňuje, že pre rodinu sú Slováci ochotní urobiť 200 %, nielen 100 %. *Hoci spolu nie sú dennodenne, majú prehľad o tom, čo sa deje v živote toho druhého, kontrolujú, či je všetko v poriadku a či niekto nepotrebuje pomoc. Pamätá si na podobný spôsob fungovania z domova a ako dieťaťu mu to veľmi prekážalo. Podľa Adewaleho z Nigérie je dobré, že rodina na Slovensku stojí v popredí, len niekedy je **objatie v rámci rodiny príliš tesné**, rodičia napríklad ovplyvňujú výber budúceho manžela či manželky a niekedy mladý pár tento tlak nevydrží a každý ide svojou cestou (Magda, Veľká Británia). Podľa Franza z Rakúska sú pevné putá rodičovskej výchovy badateľné už v prípade malých detí. V porovnaní s jeho krajinou pôvodu sa mu výchova zdá byť pomerne autoritatívna: *Občas, keď počúvam človeka... že (kričí) sem pod!... si myslím, že rieši psa, ale tak rieši dieťa.**

Na Slovensku sa členovia rodín vzájomne navštevujú. Melanie z Nemecka, ktorá pracuje s deťmi, počúva po víkendoch vždy tie isté príbehy, ako boli deti na návšteve u prarodičov a hrali sa so sesternicami i s bratancami. *Detské oslavy narodenín sa tiež zväčša odohrávajú v kruhu rodiny, na čo doma nebola zvyknutá. Slávenie sviatkov všeobecne považujú tí, čo prichádzajú na Slovensko, najmä za rodinnú a pomerne uzavretú záležitosť. Melanie má skúsenosť, že v Nemecku sa chodí počas sviatkov s rodinou do reštaurácie alebo na prechádzku. Na Slovensku bola zaskočená, že počas Veľkej noci boli reštaurácie na vidieku, kam sa vybrala na výlet, zavreté a život z ulíc zmizol.*

Pár mesiacov predtým bola Melanie milo potešená a trochu prekvapená, že jej domáci na Vianoce nachystali balíček, keď u nich bývala len pár mesiacov. Keďže mala skúsenosti so životom v inej krajine z východnej časti Európy, predpokladala, že by nejaká drobnosť mohla domácich potešiť, čo oni od nej, naopak, nečakali. Takže prekvapenie a potešenie bolo vzájomné. Kolegyne a kolegovia, keďže vedia, že pochádza z Nemecka, od nej darčeky ani pozornosti na narodeniny neočakávajú, napriek tomu **práve cez darčeky našla spôsob, ako roztopiť ľady v novej práci**, a stala sa tak pevnou a dôležitou súčasťou svojej pracovnej „rodiny“.

Davorin z Bosny si myslí, že na Slovensku sú silné rodinné vzťahy, že ľudia dbajú na rodinu, a to viac ľudia z dedín aj z menších miest: *Čím viac na východ, tým viac rodiny. Ada z Írska má pocit, že ľudia sa oveľa viac zaujímajú o životy druhých a sú súčasťou života členov ich rodiny. Tento spôsob fungovania sa zväčša prenáša aj do pracovného prostredia, kde vedia byť kolegovia a kolegyne mimoriadne chápací a nápomocní predovšetkým v krízových situáciách. Melanie si myslí, že aj v Nemecku by nezaškodilo niečo z tohto prístupu prebrať. Davorin z Bosny bol naopak prekvapený, že súkromie podľa jeho kolegov do práce nepatrí, keď v práci v otvorenej kancelárii zdôvodňoval šéfke, prečo by na druhý deň potreboval zostať doma: *Mám problémy s bruchom, že mám nádchu, že myslím, že mám aj teplotu, že myslím, že... a všetci sa mi začali smiať, že predsa čo to vravíš? Že načo? A ona, že ok, ok, dobre, tak ostaneš doma zajtra, nemusíš hovoriť, že čo presne máš, však toto sú súkromné**

AKO VNÍMÁŤ RODINU NA SLOVENSKU?

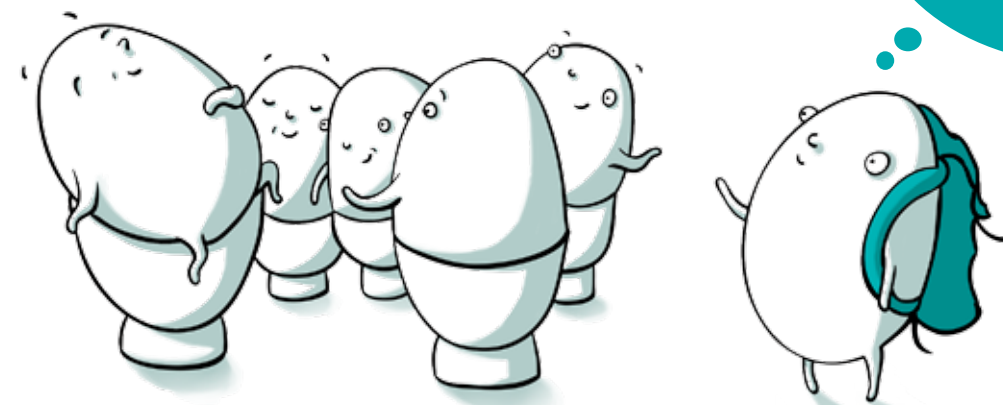
Hoci sa to Boranovi z Turecka nezdá, podľa neho sú Slováci mimo rodiny podstatne menej zodpovední ako v rodine – mnoho zo spôsobov, ako sa správame v rodine, používame aj v správaní sa v spoločnosti. Spoločnosť je produktom rodín, zároveň sú však rodiny produktom spoločnosti. Keď sa stanete pre niekoho zo svojich kolegov, susedov či známych postupom času členom pomyselnej rodiny, sú ochotní pre vás spraviť veľmi veľa. Pocity zodpovednosti závisí od pocitu blízkosti voči druhému človeku.

veci. A u nás je to napríklad úplne bežné, že ten zamestnávateľ musí vedieť, že čo to presne je.

Prelínanie súkromného a pracovného sveta môže nadobúdať aj podobu rozprávania sa o rodine s kolegami a kolegynami v pracovnom prostredí a môže byť pre niektorých ľudí prichádzajúcich najmä zo západných krajín zvláštne. Vite z Litvy aj Franzovi z Rakúska prekáža, že spájanie rodiny, súkromia a pracovných záležitostí brzdí tímovú prácu, lebo oni sa týmito témami v práci nechcú zaoberať. Podľa nich totiž ich **slovenskí kolegovia a kolegyně nie vždy vedia dostatočne prepínať medzi súkromným a pracovným.**

Pýtanie sa na deti tiež spadá do tejto kategórie a niektorým môže pripadať ako prílišné miešanie sa do súkromia. Hneď pri prvom stretnutí môžete dostávať otázky ako: *Odkiaľ ste? Prečo ste prišli na Slovensko? Ste ženatý? Máte deti?* Adewaleho z Nigérie sa kolegovia a priatelia pýtajú, kedy budú mať ďalšie dieťa: *Moja žena sa už cíti pod tlakom, lebo tieto isté otázky dostáva stále aj od svojej mamy. Pýtajú sa nás na druhé, tak sa ja kolegov pýtam – a ty kedy budeš mať prvé?*

Rodinný život je vskutku orientovaný najmä na deti. Krajina je zelená a priateľská voči deťom, ľudia radi trávia čas vonku a to bolo pre nás ako nebo (Vita, Litva). V spoločnosti sa orientácia na deti prejavuje len čiastočne: verejné priestory, reštaurácie a pod. nie sú vždy dostatočne priateľské k deťom a pracovné prostredie priateľské k ženám matkám a rodinám. Niektorých cudzincov môže prekvapiť dlhá rodičovská dovolenka, ktorú spravidla využívajú len ženy. Na Slovensku žena zo strednej vrstvy čaká od seba, že bude tie tri roky s deťmi doma, je to všeobecne uznaná hodnota, ospravedlňujú sa samy pred sebou, ak to tak nemôže byť. V Anglicku byť tri roky s deťmi je utópia (Magda, Veľká Británia). Rozhovor na túto tému by mohol byť, samozrejme, oveľa dlhší a zložitejší. Napríklad Marine porovnáva situáciu s rodným Francúzskom (s vybudovanými možnosťami zamestnania na rôzne druhy skrátených úväzkov pre rodičov a najmä matky starajúce sa o deti) a uvažuje nad ťažkosťami, ktoré dlhotrvajúci odchod z pracovného prostredia pre ženy na Slovensku môže znamenať.

Ľudia sú na prvý dojem uzavretí, ale na druhý už nie. (Vita, Litva)

Ťuk, ťuk, ťukať treba na vajíčko. Cudzinci, ktorí na Slovensko prichádzajú, považujú Slovákov a Slovenky za neprístupných. Ako vajíčko s veľmi pevnou a tvrdou škrupinou, na ktoré musíme dlho a dlho ťukať, aby sme sa dostali k jeho vzácnemu obsahu.

Zaujímavé je, že si to myslia rovnako ľudia zo Západu, ako aj z Východu. Boran z Turecka si myslí, že najskôr musí dokázať, že si ich, aby ti venovali dôveru, lebo inak sú chladní. Slováci sú chladní. Aj Jonas z Nemecka má podobnú skúsenosť: *Keď niekoho vidím na ulici a usmejem sa alebo kývnem hlavou, málo sa mi vráti. U nás doma v Bavorsku sa tak zdravíme, aj keď spolu nemáme nič do činenia. Keď na teba niekto kývne alebo máš s niekým očný kontakt, tak nejaká odpoveď príde, tu nie.* Podľa Clemensa (Nemec) akoby existovali dva druhy Slovákov: *tí ľudia, ktorých vôbec nepoznáš, tí sú odtažití a dištancovaní a skoro až chladní. Toto je môj pocit. Ale potom sú neskôr priateľskí a nápomocní a aj veľmi srdeční.*

AKO SA SKAMOŠIŤ?
Ako hovorí jedno slovenské príslovie: *„Dočkaj času ako hus klasu“.* **Do budovania a udržiavania priateľských vzťahov treba však investovať nielen veľa času, ale aj vôle, aby sa vám podarilo vytvoriť domov, ktorého podstatou sú priatelia.**

Ako hovorí slovenské príslovie, „Čo do sveta pošleš, to sa ti vráti“. Chce to, samozrejme, veľké množstvo trpezlivosti, no po istom čase vás Slováci a Slovenky zväčša začnú vnímať ako priateľov a možno aj časť svojej rodiny – a potom už so všetkými dobrými aj menej príjemnými vecami, ktoré k tomu patria.

AKO SA SKAMOŠIŤ?
Kamran (Afganistan) radí:
Usporiadajte spoločné jedlo... a pozvite naň susedov či známych. Po čase pozvú aj vás. Vzájomnosť je dôležitá.

Magda (Veľká Británia) má pre tento zdanlivo si odporujúci „dvojtvári“ charakter nasledujúce vysvetlenie: **Ak prídeš do zabehaného, nie na pozvanie, nikto necíti nejakú zodpovednosť za tvoju inkluziu. Podľa nej sa cudzinec na niektoré miesta nemá ako dostať, ak ho miestni nepozvú.**

Ak je však potrebné s niekým spolupracovať alebo fungovať v kolektíve, potom zväčša existuje snaha urobiť z tých prichádzajúcich, z tých druhých, radšej tých našich – našich kamošov. Podľa Clemensa to kamošenie dokonca ide rýchlejšie ako v jeho rodnom Nemecku: Na začiatku mi povedali, že si v celom oddelení tykáme – aj manažéri, možno až na najvyššieho šéfa, tomu sa vyká. Ale on je aj Nemec, možno na to kladie väčší dôraz – ja mu vykám a on mi tiež vyká. Ale mám ten pocit, že sa rýchlejšie dostaneme od Vy k Ty. Takže pocitovo sa podľa mňa rýchlejšie oslovujete krstnými menami a rýchlejšie si tykáte ako v Nemecku.

Aj Lien z Vietnamu si pochvaľuje, že na Slovensku môžu byť šéf so zamestnancom aj kamoši, môžu sa rozprávať, odporovať si i diskutovať o svojich rozdielnych názoroch na jednu vec. Možnosť povedať svoj vlastný názor a potom ísť spolu na pivo sa jej páči. V niektorých prípadoch sa však v pracovnom kolektíve Slováci snažia udržať kamošovskú atmosféru aj na úkor riešenia problémov, ako zažila Melanie (Nemecko). Vyústením situácie, keď už pohár pretiekol, môže byť ostrejšia výmena názorov, v ktorej emócie hrajú prvé husle. Jonas (Nemecko) vo svojej práci odpozoroval, že keď sa dvaja hádajú, alebo teda možno majú takú nejakú ostrejšiu výmenu názorov, že to netreba brať až tak celkom vážne, lebo o päť minút už na všetko zabudli. Myslím, že všetci vedia, že teraz to bude trochu hlučné, ale potom to bude zase dobré.

Všimol si, že aj v pracovnom prostredí sa Slováci radi kamošia: V kancelárii sa delíme o miesto, sme tam traja, ale nikdy vlastne nie sme všetci naraz pri stole. Ved' stále niekde beháme, ale popoludní, to sa už stretieme a tá kancelária nie je veľmi veľká, tak sa aj tlačíme. Keď je nás tam že osem. Ale je to vždy veľmi veselé, jeme čokoládu, proste niekto niečo donesie. To som si tiež všimol, že je iné ako u nás. Že stále

niekto niečo nosí a ponúka ostatných, mňa stále ponúkajú nejakými maličkosťami. Že sa vždy všetci podelia, keď niečo donesú, u nás by si to každý zjedol sám pre seba, to je bežné, ale tu to vždy položia na stôl a každý si môže zobrať.

Podľa Davorina z Bosny je štádium, kým si ľudia medzi sebou vybudujú dôveru, dlhšie ako u nich doma: U nás je úplne normálne, že neviem, pôjdem s niekým na pivo trikrát a štvrtýkrát mu poviem najväčší problém, čo ma trápi v živote. ... ale tu je to také, že skôr teda, dajme tomu po pol roku, čo som s niekým kamarát, že potom mi už začne rozprávať o nejakých ozajstných problémoch, čo ho trápia alebo čo ju trápia.

Ak sa stanete súčasťou okruhu kamošov, potom je to podľa Tyrella z Írska najmä na vidieku a v menších mestách ako skutočná rodina. A delia sa o veci, ktoré im rastú v záhrade, a starajú sa o domy tých druhých, keď je niekto na chvíľu preč.

Niekedy kamošenie naberá rozmer nevyhnutnosti pre prežitie či aspoň vybavenie dôležitých vecí. Podľa Melanie (Nemecko) ide všetko len cez priateľov, cez iné osoby, ono sa to inak ani nedá. Je to tak, že niekedy idem na google translator, preložím si zopár slov a hľadám, či tu niečo nájdem na slovenskom internete. Ale nie je to teda vôbec jednoduché, keďže ten jazyk neovládam. Potom mám skúsenosť, že ľudia, ktorí sú tu dlhšie, a dávajú mi tipy, že to nie vždy súhlasí, ale ľudia, ktorí sú tu ešte dlhšie alebo majú slovenských partnerov, sa ľahšie dopracujú k uspokojujúcim výsledkom. Lebo oni poznajú niekoho, kto sa o nich postará. Im sa veci ako vtedy mne v nemocnici na pohotovosti, kde som strávila niekoľko hodín a myslela som, že zomriem, nestávajú. Oni potom nemusia čakať v rade, niekto po nich príde a zoberie ich do vedľajšej miestnosti a tam ich rieši. **To znamená, že musíš niekoho poznať.**

Nájsť si slovenských priateľov, predovšetkým mužských, nie je jednoduché. Cudzincom sa zdá, že sa so ženami spriatelila jednoduchšie. **Skamošiť sa je však dôležité, aby sa vám na Slovensku ľahko žilo.** Kamoši a kamošky s vami pôjdu na cudzineckú políciu, budú vás sprevádzať i na iné úrady či k lekárovi, vysvetlia vám všetko, čomu nebudete rozumieť.

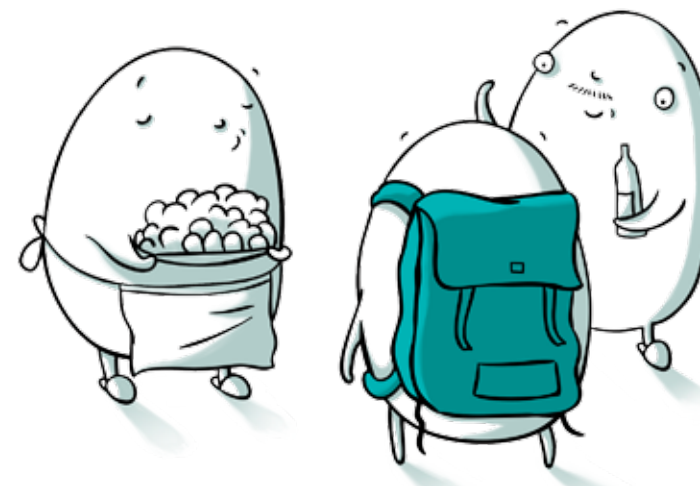
RADA OD MARINE

(Francúzsko): Nájdite si, čo vás zaujíma, a použite to na nájdenie priateľov, či už je to hobby, hudba, športy alebo iný druh aktivít, pes alebo dieťa, niečo, čo budete robiť pravidelne a pomôže vám to nájsť slovenských priateľov. Budete ich totiž potrebovať, aby sa vám tu žilo ľahšie. Stretávajú sa s ďalšími cudzincami (a nielen zo svojej komunity), aby ste vedeli, že na tejto lodi nie ste sami, aby si mohli vymieňať skúsenosti o živote na Slovensku, získať nejaké zaujímavé tipy a rozprávať vtipy o Slovákoch.

Melanie tiež pomohli slovenskí známi pri komunikácii s úradmi. Keďže však išlo o sprostredkovaný kontakt, známeho niekoho známeho, mala trochu obavy, či všetko dobre dopadne: Tak som aj pred tou dárou vyjadrila svoje obavy, že mám v tejto situácii strach. Ona mi ale veľmi, veľmi, veľmi milo odpovedala, že s týmto pánom spolupracuje už dlho, niekoľko rokov a nikdy sa naň nikto nesťažoval. A to ma upokojilo a potvrdilo môj postoj k vašej krajine, že sa snažíte nájsť spoločnú reč aj v oblasti emócií s niekým, kto to potrebuje.

Jonas z Nemecka opisuje priebeh, ako sa spriatelil so Slovákami pri športovaní: Vo fitku ma zdravia stále srdečnejšie, to je vážne milé. Na začiatku to bolo len kývnutie hlavy alebo také niečo a teraz sa na mňa už aj usmiejú. Personál, ale aj ľudia, s ktorými trénujem, poznám aj ich mená už. Asi to jednoducho potrebuje čas a mám ten pocit, že viac času ako v Nemecku, nie oveľa, ale predsa. Čo by sa mi v Nemecku nestalo, je, že jeden mi dokonca doniesol pivo z Čiech, lebo pracuje v pivovare... po takej krátkej dobe, päť týždňov alebo šesť, že niekto mi prinesie pivo ako darček, to teda urobilo na mňa dojem.

Antje z Holandska si pomoc veľmi váži, no chýba jej samostatnosť a možnosť udržať veci v súkromí: lebo stále potrebujete nejakú asistenciu, preklad, a potom sa to ako tajomstvo neudrží a všetci všetko vedia. Tu nemôžem tak poriadne žiť svoj život, lebo som stále na niekom závislá. Slovenskí priatelia sú (aspoň zo začiatku) dôležitým mostíkom k normálnemu fungovaniu v krajine. Ak neovládáte slovenský jazyk, slovensky hovoriaci priatelia sú mostíkom nevyhnutným.

Host' je niekto, kto prichádza do domu a hostiteľ ho prijíma podľa dôvodu a okolností jeho návštevy, podľa jeho spoločenského postavenia a podľa toho, aký má k nemu vzťah.

Ľudia na Slovensku pristupujú k prijímaniu návštev veľmi zodpovedne a na každú sa potrebujú dôkladne pripraviť. V súvislosti s tradíciou z minulosti majú hostitelia pocit, že musia mať upratané a pre hostí pripravené pohostenie. Preto potrebujú čas, aby sa na návštevu nachystali. Aj v rámci rodiny sa návštevy niekedy plánujú celé týždne – čo navariť, čo priniesť, kedy prísť, s čím pomôcť. Napriek tomu môže byť plánovaná návšteva pre cudzincov stresujúcou skúsenosťou. **Ak chcete Slovákov navštíviť u nich doma, radšej sa vopred ohláste.** Slováci totiž obvykle uprednostňujú očakávané návštevy, pričom návštevy neskoro večer alebo v noci veľmi neoblubujú. Ak prídete neohlásene, môže sa stať, že vás slušne odmietnu, pretože mali naplánovaný iný program.

Môže sa stať, že susedia, ktorí žijú v jednom paneláku vedľa seba 20 rokov, sa nenavštevujú. Je to prejav istej rezervovanosti, ktorú však nie je až také ťažké rozpustiť. Stáva sa, že práve cudzinci, ktorí sa do paneláku

pristahujú, sa správajú tak, ako sú zvyknutí zo svojich krajín a dajú sa do reči s inými cudzími ľuďmi. Aj Kamran z Afganistanu takto „prelomil ľady“: U nás ľudí pozývame domov, keď niečo uvaríme. Človek chce dať susedovi niečo dobré. Tak sme sa zoznámili so susedmi a teraz už aj oni nás pozývajú, keď niečo uvaria.

Dobрым pravidlom je, že na návštevy sa nechodí „s prázdnyimi rukami“. Pre niektorých cudzincov je tento zvyk novinkou, pretože v krajinách, odkiaľ pochádzajú, sa na návštevy nenosí nič. Cudzincom z krajín východnejšie od Slovenska sa zas môžu zdať podarúčky prinášané na Slovensku pomerne skromné, pretože sú zvyknutí na to, že na návštevy sa nosí oveľa viac darčiekov. Na Slovensku sa považuje za slušné priniesť nejakú malú pozornosť, zvyčajne fľašu vína, keksy, čokoládu alebo kvety (nepárny počet).

Prekvapivým zvykom je pre cudzincov vyzúvanie sa. V slovenských domácnostiach sa ľudia zvyčajne vyzúvajú v predsieni a chodia len v ponožkách alebo sa prezúvajú do papúč. Pri príchode na návštevu vám papuče ponúknu, ale môžete ich odmietnuť. Aj keby vás vaši slovenskí hostitelia presviedčali, že sa pri vstupe do ich domova vyzuť nemusíte, skôr chcú pôsobiť zdvorilo. Nič nepokazíte, ak sa predsa len vyzujete.

Ľudia na Slovensku si dajú záležať na tom, aby o hostí bolo postarané. Neočakáva sa, že hostia budú domácim pánom a paniam akýmkoľvek spôsobom pomáhať, napríklad s umývaním riadov a podobne. Pokojne si vychutnajte pohostinnosť a oceňte ich starostlivosť. Aj napriek tomu, že pripravám na návštevu ľudia na Slovensku často venujú veľa energie, niekedy sa svojim hosťom ospravedľujú, že nemajú poriadne upratané alebo že nestihli viac navariť. A to aj napriek tomu, že upratovali alebo varili celý deň. Nemusia to myslieť úplne vážne, ale cudzinci o Slovákov hovoria, že z nich často cítia skromnosť aj pokoru.

Pri návštevách Slováci veľmi radi svojich hostí ponúkajú jedlom až do prasknutia a servírujú jedlo často aj bez opýtania. Mnohí cudzinci potom majú pocit, že by nemali odmietnuť. Slovákov vskutku poteší, keď sa u nich dobre najete.

Raz sme niekoľko dní bývali u jednej panej z práce a bola veľmi milá, ale mali sme taký problém. Teda, ani nie problém, ale ráno nám urobila kávu. A ja napríklad kávu nemám rád, ale bolo mi hlúpe odmietnuť, keď si s tým dala námahu (Dirk, Holandsko).

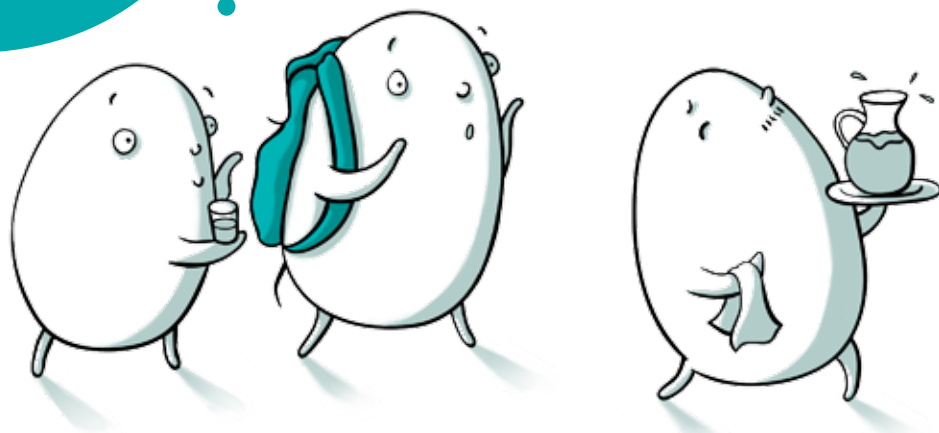
Gariovi z Egypta sa zdalo pripravené jedlo fádne, bez chuťovej pestrosti, na ktorú bol zvyknutý z domu, s množstvom korenín a zelenín. Carlos z Kolumbie mu však odpovedal, že nejde o to, ako je jedlo premyslené či akej je kvality, ale ako veľmi sa domáci snažia hosťovi vyjsť v ústrety. Niektorých cudzincov takéto štedré pohostenie privádzalo do rozpakov, iní si to však pochvaľovali a hovorili, že byť hosťom je na Slovensku skvelé. Aj tu sa však vnímanie cudzincov z rôznych krajín líši. Niektorým sa slovenské pohostenia zdajú mimoriadne štedré. Iní, ako napríklad Davorin z Bosny, sú zvyknutí na ešte bohatšiu hostinu, a na návštevách v slovenských domácnostiach mal pocit, že sa oňho veľmi nepostarali. *A druhá vec, čo mi bola neskutočne čudná, je to, že keď som niekde prišiel, to nebolo hneď, že ma pohostili, že... proste aj oni si sadnú tiež. A proste neviem, akože chceš pohár vody? Tak maximálne, alebo neviem, kávu. Kým u nás, keď niekto príde na návštevu, kto nechodí často, tak u nás je to príprava. Možno sa len vopred neohlásil a hostiteľov zaskočil.*

Na návštevách sa môžete stretnúť aj so zaujímavým rituálom ponúkania a odmietania. Hovorí sa, že na Slovensku je slušné trikrát odmietnuť a až potom sa jedlom alebo pitím ponúknuť. Všimli si to aj cudzinci, ktorí sa stretli s tým, že ich Slováci na návštevách „miliónkrát“ ponúkali napríklad koláčom a oni museli „miliónkrát“ odmietnuť. Nakoniec si z toho koláča aj tak vzali, lebo mali pocit, že hostitelia to len tak ľahko nevzdajú.

AKO ÚSPEŠNE ZVLÁDNUŤ NÁVŠTEVY SLOVENSKÝCH DOMÁCNOSTÍ?

Ľudia na Slovensku ocenia, ak sa na návštevu vopred ohlásite a pri vstupe do bytu sa vyzujete. Vážia si prejavy zdržanlivosti, skromnosti a úctivosti vo všetkých podobách. Po zdvorilom odmietnutí ponúknutého jedla sa však už nebráňte, aby ste mohli začať ochutnávať, čo pre vás hostitelia pripravili, a neostali hladní a smädní.

V prípade hostí, ktorí pozvanie do niekoho domácnosti dostali, totiž platí slovenské „Host' do domu, Boh do domu...“

V nedávnej súťaži výstižných slovenských črt vyhrali tieto štyri: „nevieme, nemáme, nedá sa, nezujem“. Zážitok tohto prístupu opísal Garai z Egypta, keď si s priateľmi v reštaurácii na slepačej farme chceli objednať varené vajcia. Čašník im odpovedal, že varené vajcia nemá, len čerstvé. Navzdory prosbám, či by sa to predsa len nedalo, čašník odpovedal: Na varené vajce nemáme položku v kase. Napriek tomu, že je zrejmé, že Slováci vedia variť, majú hrniec, oheň, vajcia a hádam by sa dal vyriešiť aj problém s kasou, čo občas chýba, je záujem. **Akoby miestami brali viac ohľad na pravidlá než na ľudí.** Niekedy má však nezujem oveľa prostejší dôvod: ľudia v službách ťahajú za málo peňazí šialené šichty (*very crazy shifts*), a tak chýba aj sila, aj motivácia.

Nielen cudzinci, ale aj domáci môžu mať na Slovensku pocit, že si ich personál jednoducho nevšímne. Aj v porovnaní s okolitými krajinami sa zdá, že v službách je nedostatok ohľaduplnosti a všímavosti. Čo robiť, ak pohľady hostí zamestnanci nepostrehli? Ak potrebuješ pomoc, musíš si ju vypýtať, nik ti ju neponúkne. V obchode sa to ešte dá, ale v reštaurácii je zvláštne hosťovi dlhšie nevenovať pozornosť, napríklad že si musím sama pýtať menu (Vita, Litva).

Aj po objednávke ešte nie je isté, že príde. Miestami sa hosťom prihodilo, že bez toho, aby sa ich spýtali, dostali niečo celkom iné, ako si objednali. Rovnako sú však aj miesta, kde sa udeje presný opak. Ak sa čašník predstavil s tým, že je v ten večer zodpovedný za stôl, pri ktorom sedela Melanie, považovala to priam za neskutočné a v kontexte predošlých zážitkov občerstvujúce. Neskrývaná ochota v službách miho prekvapuje: Vypýtala som si viac vriacej vody. V Nemecku by som si musela zaplatiť ďalší čaj a tu mi dali do obrovského hrnčeka. Zažila som to osobné, čo som poznala z Nemecka pred 30 rokmi, rodinné a milé (Melanie, Nemecko).

Slováci sú teda aj slušní, aj neslušní. Ako povedala Ada z Írska, väčšina ľudí je na Slovensku neuveriteľne skromných, ale okrem nich sú aj takí, ktorí povedia toto si vezmem, bude to moje, a neozývaj sa. Očakávanie, že ľudia budú drsnejší, mala aj Vita z Litvy: Ale nie, sú milí. **Ak požiadáš o pomoc, som si istá, že ju dostaneš, aj keď sa hovorí v médiách, že nie ste otvorení cudzincom, v skutočnosti to tak nie je, Slovensko je milá a ústretová krajina.** Pre povzbudenie si ľudia medzi sebou hovoria, že pomoc, za ktorú sme platení, nebýva vždy až taká milá, no prichádza znenazdajky tam, kde ju nik nečaká: na ulici, od neznámych ľudí a v poslednej chvíli.

Podobná rozmanitosť skúseností existuje aj v prípade šoférovania. Ľudia pôvodom z krajín východnejších od Slovenska sú miho prekvapení, ako pri šoférovaní rešpektujeme pravidlá. Keď je v obci predpísaná rýchlosť päťdesiat, tak sa vo väčšine prípadov dodržiava. Cudzinci, ktorí nepochádzali zo západnej Európy, považovali Slovákov za zodpovedných, aj keď možno nie úplne trpezlivých. Cudzinci zvyknutí na väčšiu ohľaduplnosť však viac vnímajú práve samostrednosť: ... zozadu sa bude na teba tlačiť, trúbiť a blikať, zavadzíš, nervozita, on si bude si jazdiť, ako chce, a nebude brať ohľad (Magda, Veľká Británia). Iste, na Slovensku jazdia autá podstatne tesnejšie ako v západnej Európe, Austrálii či v Amerike, čo je riskantnejšie. No tlačenie zozadu je azda signálom, aby sa auto uhlo, bez trúbenia.

Viacerí cudzinci sú začudovaní, ako sa na Slovensku vodiči ponáhľajú. Predpísanú rýchlosť sa na Slovensku oplatí dodržať možno aj vďaka

ČO SI POČAŤ S NEZÁUJOM?

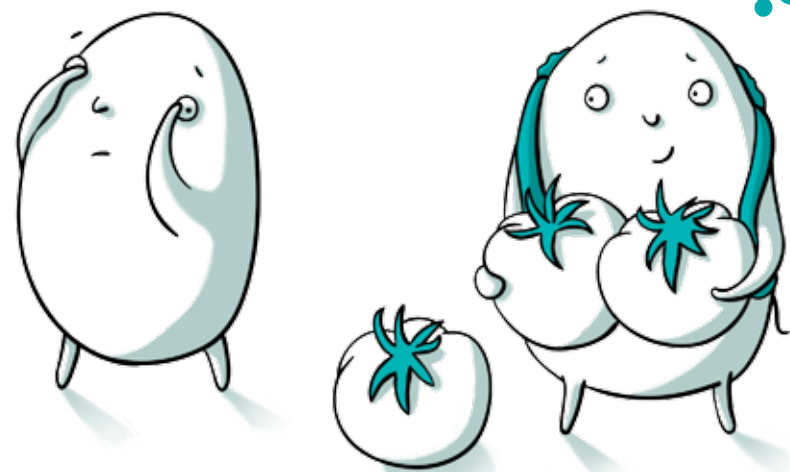
Za komunizmu mali ľudia isté miesta a žili bez cibrenia služieb šitých na mieru zákazníkovi. Akoby ľudia netúžili vyhovieť tak rýchlo a účinne, ako sa len dá. Celkom rýchlo som sa naučila nebrať si to osobne (Ada, Írsko).

AKO PREŽIŤ NEVŠÍMAVOSŤ?
Nebud'te takí kritickí stále dookola, veď je mnoho dôvodov na radosť (Adewale, Nigéria).
Nehnevaj sa, keď to hned' na začiatku nefunguje, ako si si predstavoval, že sa cítiš odstrkovaný, trochu to proste ešte potrvá, maj trpezlivosť, bratku... (Clemens, Nemecko).
Na cestách však bud'te opatrní aj ako chodci, lebo Slováci fičia.

pokutám polície. V bežnom styku ľudí vnímajú ako celkom milých, no správanie za volantom ich zaskočí. Zvlášť v situáciách, keď auto na priechoch pre chodcov nezastaví, alebo len veľmi tesne. Čo sa týka zaraďovania v pripájacom páse – nik ho nekontroluje, a preto je zipsovanie áut na striedačku jedno po druhom zriedkavejší úkaz. Dávanie prednosti nie je slovenskou prednosťou.

Z nedostatku zdvorilosti bol zaskočený aj Brian z Írska: Ak nie som dosť asertívny, čakal by som, aj kým prejde 20 ľudí, a stále by som držal dvere. Nik nepovie, „až po vás“, proste prejdú okolo. Tak obvykle vchádzam ako posledný. Napokon si Brian povedal, že na túto neohrabanosť pristúpi, aby nebol ako kôl v plote. Sú Slováci takí uponáhľaní a meškajúci, že zabúdajú na to, že druhí môžu byť na tom presne tak isto?

Nedostatok ohľaduplnosti môžu cudzinci zažiť, aj ak prídu ako noví do skupiny, a nik ich nepredstaví ostatným, alebo len jednej osobe, stáby znenazdajky. Lebo ľudia sú zvyknutí na to, že sa všetci poznajú v tých skupinkách. A čo potom, no. Zrazu je tu cudzí človek, čo s ním? Je to také iritujúce, no na to som si zvykol (Franz, Rakúsko). Na vyváženie a na začudovanie cudzincov, ktorí pochádzajú z prostredia, kde sa zvyklo menej dotýkať, niektorí Slováci sa pri privítaní bozkávajú, zväčša jedenkrát na každé líce. Zdá sa, že Slováci pred nástrahami konverzácie niekedy radšej uprednostnia prostý srdečný stisk.

Klapky na oči sa používajú v prípade koní na odstránenie rušivých vplyvov z okolia. Symbolické klapky na očiach v prípade ľudí majú z hľadiska používateľov presne ten istý účel. Odrušenie okolia je výhodou a zároveň prekážkou pri prijímaní širšieho obrazu. Vidieť za horizont, pochopiť optiku druhého, pootvoriť klapky, to občas trvá.

Napríklad, ak bývate v prenajatom byte na Slovensku, nie je zriedkavosťou, že ako nájomník musíte byť veľmi dotieravý až nepríjemný, aby sa čosi pohlo ďalej. A pod nepríjemným a dotieravým myslím tak nepríjemný a dotieravý, že sa ako priamy Nemeck skoro cítim až vinná. V mojom byte, napríklad, nemám horúcu vodu, nikdy, ide asi 10 litrov, to stačí tak na dve minúty a potom ide studená alebo vlažná (Melanie, Nemecko).

Opravy sa na Slovensku dejú o čosi dlhšie než v krajinách západnej Európy, no zato oveľa svižnejšie než napríklad na Východe. Ľudia majú sklon urobiť veci najprv svojpomocne, ak sa to nepodarí, až v druhom kole zavolajú opravára, a ani na toho nemusia mať hned' šťastie. „Majstri“ po prehováraní sľúbia, že prídu. Možno iba o deň-dva neskôr, možno až

o mesiac. Občas opravia dobre, občas nie, hľadanie majstra pokračuje, lebo tí, ktorí skutočne dobre opravujú, sú mimoriadne zaneprázdnení a nie práve lacní.

Na vyváženie sa medzi Slovámi šíria historky o nájomníkoch kazisve-toch. Akoby na Slovensku ani predstava o zisku z turizmu nepôsobila dostatočne silne. O našu skromnosť sa s cudzincami radi podelíme, a preto nám nevádi, podobne ako našim starým rodičom, že si Melanie, keď sa chce okúpať, uvarí vodu na päťkrát v rýchlvarnej konvici. Tak som si to tak pre seba zariadila, lebo som si povedala, že keď pôjdem niekam inam, aj tak to nebude iné, to isté počúvam aj od mojich kolegov. Ja som so zvyškom vecí v mojom byte spokojná, tak si poviem, nuž, tak je to jednoducho tak. Keď som bola v Lucknowe, tak sme nemali horúcu vodu vôbec. Dokonca sme nemali ani práčku, lebo tam nebol dostatočný tlak vody. Preto mám pocit, že je to všetko easy, nič strašné, ale pre niektorých kolegov to strašné je, pre tých, čo ešte inak nebývali a v Nemecku majú veľmi luxusné možnosti.

Napriek tomu, že luxus môže mať rôzne podoby, cudzincov na Slovensku zaskočí sklon nemeň stav vecí, nezvyšovať kvalitu, ponechať, akoby stačilo, že to ako-tak funguje: Akoby motto bolo *I don't care... ale chce sa niekto ozaj zlepšiť? Čo ak by nám to všetkým uľahčilo život? Mám pocit, že ľudia si myslia, že tou zmenou niečo podstatné stratia, neznesú kritiku, a tak si ju ani sami radšej nepovedia. Klapky na očiach (Adewale, Nigéria).*

Ruka v ruke so zotrvaním v nemennosti idú výhovorky: tie sú občas tak zlé, že vlastne tí ľudia nevedia klamať, to úplne cítiť. Napríklad zavreté „z technických príčin“. Aj v úplne absurdných situáciách, keď sú oči-vidne iné dôvody. Vlastne to súvisí aj s tou nezodpovednosťou... Je to taký štýl, že si všetko opravím na kolene sám. Takže ponoriť sa do hĺbky a skutočne niečo doviest' až do excelentnosti, to je problém. Byť poriadny, presný, niesť zodpovednosť za nejaké rozhodnutie (Franz, Rakúsko). Odpovede na vlastný proaktívny prístup zhrnul aj Jules z Kanady: Všade okolo mi hovoria, čo nebude fungovať. Prekvapuje ma, že nikto nepríde s tým, čo môže fungovať.

Zmena nastane, keď si ľudia uvedomia, že je to len vlastnou zodpovednosťou, že prispeješ svojej krajine, nielen samému sebe. Slováci majú rezervy – vychádzať v ústrety so zvedavosťou, priblížiť sa k niečomu s takou správnou dávkou naivity – tak sa na to aspoň pozriem, potom sa o tom môžeme porozprávať, ako veci robiť inak, inovovať. Ak sa veľa sťažujú, majú málo pochopenia pre tú druhú stranu, nie je skoro žiadna možnosť ku kompromisu, k tomu, aby prekonalí vlastné ego a urobili niečo k radosti spoločenstva (Melanie, Nemecko).

Vo svete je známe, že čím viac na Východ, tým sa o problémoch hovorí zaobalenejšie. Slovensko, ako aj mnohé iné miesta, je niekde uprostred v opisovaní vecí v náznakoch, v snahe vyhnúť sa konfliktu, radšej nikoho neuraziť, nestratiť tvár. Pre niekoho to pôsobí ako klapky na očiach, pre iného ako lenivosť, no môže to byť aj stratégia, ako nerobiť verejný škandál a vec vyriešiť potichu. Zásah do čierneho môže spôsobiť, že sa vystavuješ riziku, že protistrana sa bude sústrediť na to, že si to vôbec povedal, a nie na riešenie problému samotného. Takže debata a riešenie problému sa nehýbe dopredu, ale je to celé nejako otočené opačne (Melanie, Nemecko).

Kamuflovanie je známe ako v rodinách („mamina sukňa všetko skryje“, len nech nie je „oheň na streche“), tak na pracoviskách (radšej komunikujeme „v zamatových rukavičkách“, „chodíme okolo horúcej kaše“, alebo „nehásime, čo nás nepáli“). Chodenie okolo horúcej kaše sa dá pozorovať aj na pracovných poradách: Mám pocit, že keď sa ide riešiť nejaký problém, tak očakávajú, že im niekto povie, čo majú robiť, a nerobia veľmi ani nič z vlastnej vôle, hoci ten problém sami veľmi dobre poznajú a vedia, o čo ide. Ale zase sú takí a takí. Niekedy sa stane, že som si o probléme ani nestihol prečítať v správe a on už je vyriešený. A ďalší ho neriešia aj tri týždne a potom je nutné naliehať a spýtať sa a ešte raz sa spýtať a ešte raz, či už je ten problém vyriešený (Clemens, Nemecko).

Cudzinci si všímajú, že napriek zjavnej chybe sa skôr stretnú s vyratúvaním a opismi odťažitých príkladov než s výstižným označením problému. Pociť ťažoby musí byť skutočne veľmi, veľmi veľký, aby sa začala niečo naozaj riešiť (Melanie, Nemecko).

AKO SA ZBAVIŤ KLAPIEK?
Bývaj predtým v nejakej inej krajine, potom Ti tu nebude pripadať všetko také rozdielne. Vyber si krajinu, v ktorej je všetko oveľa extrémnejšie, potom Ti to nebude pripadať tak odlišné ako pre niekoho, kto doteraz žil len na Západe. Potom sa nebudeš vzrušovať nad vecami, ktoré aj tak nemôžeš zmeniť (Melanie, Nemecko).

AKO SA ZBAVIŤ KLAPIEK?
Zabudni na všetky predsudky
a veci, ktoré si o Slovensku
počul, lebo aj tak neplatia
(Jonas, Nemecko).

Keď Slováci nevedia niečo zmeniť, aspoň na to upozornia. Na jednej strane registrujeme večný problém s cestármi, na druhej strane slovenskí startupisti vyvinuli mobilnú aplikáciu, ktorej cieľom je dať včas výstrahu o výtlku na ceste. A tak nečudo, že v brandingovej kampani „Slovakia – Dobrý nápad“, je práve inovatívnosť ľudí silnou stránkou relatívne neznámej krajiny. Zo Slovenska pochádzajú aj vynálezcovia, umelci či inak tvorivosťou a nezávislosťou obdarení ľudia. Cudzinci však zaregistrovali viac takých, ktorí radšej presne dodržiavajú postupnosť – ako pri recepte z kuchárskej knihy, ak recept nemajú, pýtajú si radu a radi ju poslúchnu do písmena, priučia sa. Ja mám ten pocit, že sa všetci veľa pýtajú, teda ak sa vyskytne nejaký problém, všetci chcú radu, ako ho majú riešiť. (Clemens, Nemecko). Cudzinci si všimli, že napriek tomu si ľudia niekedy nasadili klapky a neopustili známe istoty ako v porekadle: „Červík sa nazdá, že niet sladšieho korienčeka nad chren.“

Jediným existujúcim pravidlom sú výnimky a tie tvoria nové pravidlá.
Richard Rohr

**IN_AKOSTI SLOVENSKÉ.
Z ROZPRÁVANÍ CUDZINCOV**

Autorky

Elena G. Kriglerová – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Miroslava Hlinčíková – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied
Alena Chudžíková – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Jana Kadlečíková – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
Helena Tužinská – Katedra etnológie a muzeológie, Filozofická
fakulta Univerzity Komenského
Lubica Voľanská – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Editorky

Helena Tužinská
Lubica Voľanská

Producentka

Mirka Molnár Lachká

Vydalo

Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Klariská 14, 811 03 Bratislava,
www.cvek.sk

Recenzovali: Júlia Vrábľová a Michaela Mošaťová zo Studia
Academica Slovaca Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

Jazyková korektúra: Júlia Vrábľová

Obálka a grafická úprava: Lívia Löriniczová

Ilustrácie: Adela Režná

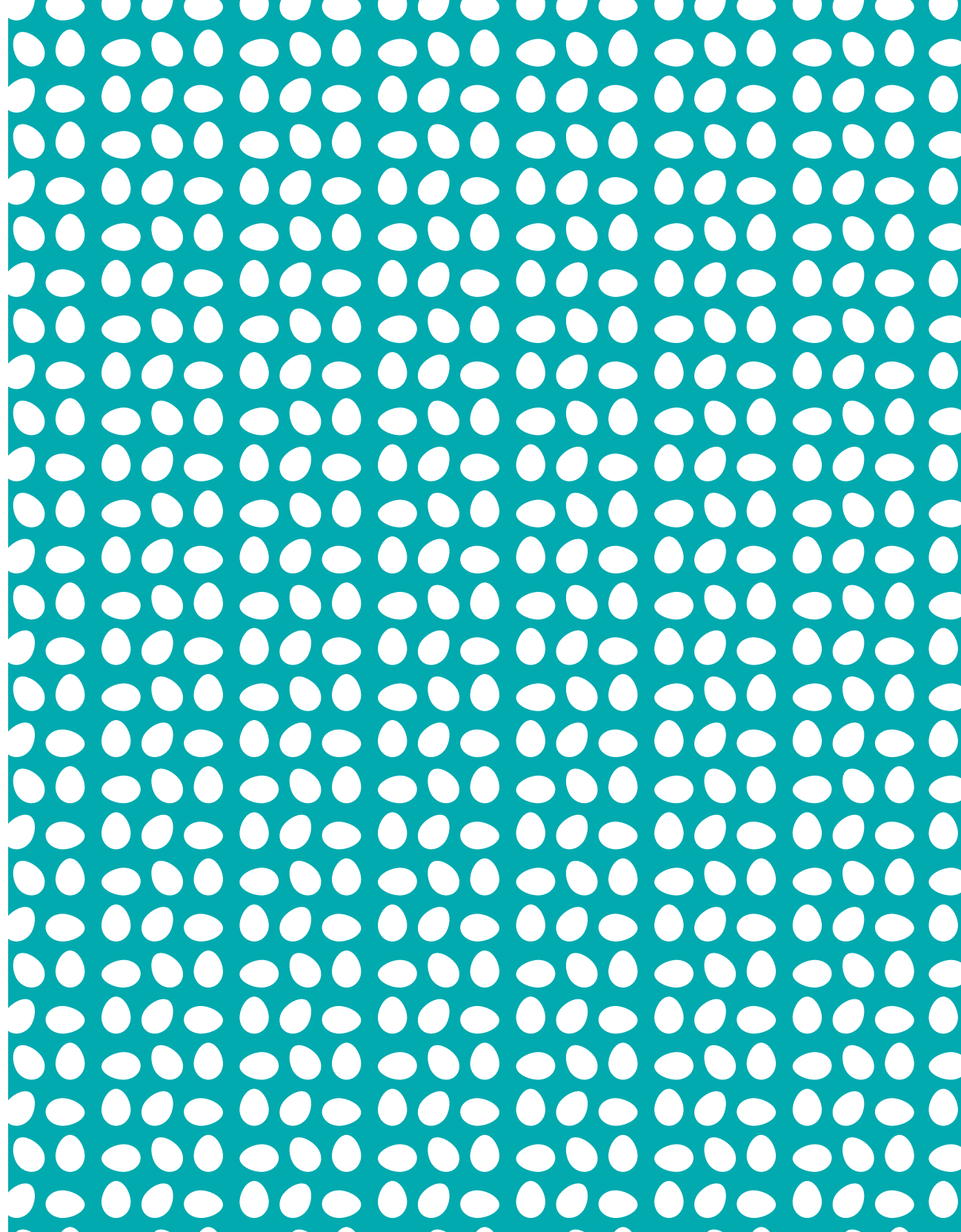
Produkcia: ZEPHIROS, a.s.

Náklad: 500 ks

Vydanie: prvé

© Centrum pre výskum etnicity a kultúry

ISBN 978-80-972069-5-6

Publikácia pôsobí neformálne a vtipne, avšak rozhodne nejde o odľahčenú „beletriu“. Ostré pero postupne odkrýva vrstvy správania a motívácií Slovákov a odhaľuje aj tienisté stránky slovenskej náтуры a núti k zamysleniu aj našinca. Našťastie autorky za veľkorysej pomoci cudzincov ponúkajú aj spôsoby, ako naľuknúť symbolickú škrupinku tak, aby sme sa dostali k tomu najlepšiemu, čo každé vajíčko skrýva.

Mirka Molnár Ľachká

Publikáciu možno vnímať v dvoch rovinách: citlivo spracované pozorovania cudzínok a cudzincov žijúcich na Slovensku môžu výrazne pomôcť tým, čo prišli len nedávno, prípadne sú ešte na ceste... Druhým momentom je sebaidentifikácia. Kultúrny atribút slovenskosť je horúcou témou v politike i marketingu. Na čom by si krajina mala zakladať svoju identitu, značku (branding), akí Slováci sú, čo je „také slovenské“. Vystúpiť z vlastného tieňa je v tomto prípade nevyhnutné, obrovská vďaka každému, kto sa o to pokúsi.

Júlia Vrábl'ová

To, čo sa na Slovákoch zvykne označovať ako negatívum, vnímajú niektorí cudzinci ako pozitívum...

Michaela Mošaťová

ISBN 978-80-972069-5-6

